

Kirish

Hozirgi kunda dunyo iqtisodiyotidagi global raqobat va tezkor o'zgarishlar davlatlarning iqtisodiy rivojlanish strategiyalarini qayta ko'rib chiqishga undamoqda. O'zbekiston Respublikasida iqtisodiy islohotlar doirasida hududiy rivojlanishni ta'minlash, infratuzilmani modernizatsiya qilish va ijtimoiy sohalarni rivojlantirishda davlat va xususiy sherikchilik (DXSH) loyihalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. DXSH davlat resurslari va xususiy sektorning innovatsion yondashuvlarini birlashtirib, hududlarda iqtisodiy samaradorlikni oshirish va barqaror rivojlanishni ta'minlashning samarali vositasi sifatida qaralmoqda. O'zbekistonning turli hududlarida amalga oshirilayotgan DXSH loyihalari iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, yangi ish o'rinlari yaratish va aholining turmush darajasini yaxshilashda katta imkoniyatlarga ega. Shu bilan birga, ushbu loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish, xususan, hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda samarali boshqaruv mexanizmlarini joriy etish dolzarb masalaga aylanmoqda. Mazkur kurs ishi hududlarda DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llarini o'rganishga bag'ishlanadi.

Kurs ishining maqsadi va vazifalari. Kurs ishining asosiy maqsadi O'zbekiston hududlarida davlat va xususiy sherikchilik loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirishning ilmiy-nazariy va amaliy yo'nalishlarini aniqlashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: birinchidan, DXSH tushunchasi va uning nazariy asoslarini tahlil qilish; ikkinchidan, O'zbekiston hududlarida DXSH loyihalarining hozirgi holatini va mavjud muammolarni o'rganish; uchinchidan, DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha xalqaro tajriba va mahalliy sharoitlarga mos takliflar ishlab chiqish. Ushbu vazifalar orqali hududiy iqtisodiyotda DXSH loyihalarining samarali amalga oshirilishi uchun amaliy yechimlar taklif etish ko'zda tutiladi.

Kurs ishining predmeti. Kurs ishining predmeti sifatida hududlarda davlat va xususiy sherikchilik loyihalarining iqtisodiy samaradorligini ta'minlash jarayonlari va ushbu jarayonlarni optimallashtirish yo'llari tanlandi. Bu jarayonlar DXSH loyihalarining moliyaviy, ijtimoiy va institutsional jihatlarini qamrab oladi. Predmet doirasida loyihalarni boshqarish, xavf-xatarlarni minimallashtirish va hududiy xususiyatlarni hisobga olish kabi masalalar tahlil qilinadi.

Kurs ishining obyekti. Kurs ishining obyekti O'zbekiston Respublikasining turli hududlarida amalga oshirilayotgan davlat va xususiy sherikchilik loyihalari hisoblanadi. Xususan, infratuzilma, transport, sog'liqni saqlash va ta'lim kabi sohalarda DXSH asosida amalga oshirilayotgan loyihalar tadqiqot obyekti sifatida ko'rib chiqiladi. Ushbu loyihalarining hududiy iqtisodiyotga ta'siri, ularning moliyaviy samarasi va ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi.

Kurs ishi davomida iqtisodiyot nazariyasi va amaliy tadqiqot usullaridan foydalaniladi. Tahlil jarayonida O'zbekistonning normativ-huquqiy hujjatlari, statistik ma'lumotlar va xalqaro tajriba o'rganiladi. Ishning amaliy ahamiyati hududiy DXSH loyihalarini rivojlantirish uchun taklif etiladigan tavsiyalarda namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalari davlat organlari, xususiy sektor va ilmiy doiralar uchun foydali bo'lishi kutiladi.

1. Davlat va xususiy sherikchilik (DXSH) tushunchasi va nazariy asoslari

Davlat va xususiy sherikchilik (DXSH) zamonaviy iqtisodiyotda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikning muhim shakli sifatida qaraladi. Ushbu model davlatning moliyaviy, institutsional va huquqiy resurslarini xususiy sektorning innovatsion texnologiyalari, boshqaruv tajribasi va kapitali bilan birlashtirib, ijtimoiy va iqtisodiy loyihalarni amalga oshirishga xizmat qiladi. DXSHning asosiy maqsadi davlat xarajatlarini optimallashtirish, infratuzilma va xizmatlar sifatini oshirish hamda iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashdir. O'zbekiston Respublikasida DXSH loyihalari, xususan, transport, sog'liqni saqlash, ta'lim va energetika sohalarida hududiy rivojlanishni rag'batlantirishda muhim o'rin tutmoqda.

DXSHning nazariy asoslari iqtisodiyot nazariyasining turli yo'nalishlariga, xususan, institutsional iqtisodiyot, jamoat moliyasi va kontraktlar nazariyasiga asoslanadi. Institutsional iqtisodiyot nuqtai nazaridan, DXSH davlat va xususiy sektor o'rtasidagi o'zaro ishonch va shaffoflikka asoslangan hamkorlikni ta'minlaydi. Jamoat moliyasi nuqtai nazaridan esa, DXSH davlat byudjetiga yukni kamaytirib, xususiy investitsiyalarni jalb qilish imkonini beradi. O'zbekistonda DXSH to'g'risidagi qonun (2019-yil) va boshqa normativ hujjatlar ushbu modelning huquqiy asoslarini mustahkamlab, loyihalarni samarali amalga oshirish uchun zamin yaratmoqda.

DXSHning hududiy iqtisodiyotdagi ahamiyati uning mahalliy ehtiyojlarga moslashishi va hududlarning iqtisodiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishida namoyon bo'ladi. Ushbu bo'limda DXSHning asosiy tushunchalari va nazariy jihatlari quyidagi sakkizta muhim komponent asosida keng yoritiladi: DXSH tushunchasi, iqtisodiy samaradorlik, xavf-xatarlarni taqsimlash, normativ-huquqiy baza, hududiy xususiyatlar, moliyalashtirish mexanizmlari, kontrakt turlari va ijtimoiy foyda.

1.1. Davlat va xususiy sherikchilik (DXSH) tushunchasi

Davlat va xususiy sherikchilik (DXSH) zamonaviy iqtisodiyotda davlat organlari va xususiy kompaniyalar o'rtasidagi uzoq muddatli hamkorlik shakli sifatida muhim o'rin tutadi. Ushbu model davlatning moliyaviy, huquqiy va institutsional resurslarini xususiy sektorning innovatsion texnologiyalari, boshqaruv tajribasi va kapitali bilan birlashtirib, ijtimoiy va iqtisodiy loyihalarni amalga oshirishga xizmat qiladi. DXSHning asosiy xususiyati shundaki, xususiy sektor loyihalarni moliyalashtirish, loyihalashtirish, qurish va boshqarishda faol ishtirok etadi, davlat esa loyihaning qonuniy asoslariga rioya qilinishi, ijtimoiy maqsadlarga mos kelishi va barqarorligini ta'minlaydi. Bu model an'anaviy davlat xaridlaridan farqli ravishda

uzoq muddatli hamkorlikka asoslanadi va xususiy sektorning samarali boshqaruv usullaridan foydalanish imkonini beradi.

DXSHning mohiyati davlat va xususiy sektor o'rtasida resurslar, xavf-xatarlar va foydaning adolatli taqsimlanishiga asoslanadi. Masalan, davlat loyihaaning huquqiy va siyosiy barqarorligini ta'minlash, xususiy sektor loyihaaning operatsion va moliyaviy jihatlarini boshqaradi. Bu jarayon shaffof shartnomalar va aniq belgilangan majburiyatlar orqali amalga oshiriladi. DXSH loyihalari ko'pincha infratuzilma (yo'llar, ko'priklar, aeroportlar), sog'liqni saqlash (shifoxonalar, klinikalar), ta'lim (maktablar, universitetlar) va energetika (elektr stansiyalari, qayta tiklanadigan energiya manbalari) sohalarida qo'llaniladi. O'zbekistonda DXSH loyihalari hududiy rivojlanishni rag'batlantirish, iqtisodiy o'sishni ta'minlash va aholining turmush darajasini yaxshilashda muhim vosita sifatida qaralmoqda.

Nazariy asoslari

DXSHning nazariy asoslari XX asrning ikkinchi yarmida shakllandi va iqtisodiyotning turli yo'nalishlari, xususan, institutsional iqtisodiyot, jamoat moliyasi va kontraktlar nazariyasiga asoslanadi. Institutsional iqtisodiyot nuqtai nazaridan, DXSH davlat va xususiy sektor o'rtasidagi ishonch va shaffoflikka asoslangan hamkorlikni ta'minlaydi. Douglass North kabi iqtisodiyotshunoslar institutsional muhitning iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini ta'kidlagan bo'lib, DXSH loyihalarining muvaffaqiyati mustahkam huquqiy va institutsional asoslarga bog'liq ekanligini ko'rsatgan.

Jamoat moliyasi nuqtai nazaridan, DXSH davlat byudjetiga yukni kamaytirib, xususiy investitsiyalarni jalb qilish imkonini beradi. E.S. Savas o'zining "Privatization and Public-Private Partnerships" asarida DXSHni davlat xizmatlarini xususiylashtirishning muqobil shakli sifatida tasniflab, uning davlat resurslarini samarali boshqarishdagi rolini ta'kidlagan. Kontraktlar nazariyasi nuqtai nazaridan esa, DXSH shartnomalar orqali xavf-xatarlarni taqsimlash va tomonlarning manfaatlarini muvozanatlashtirishni ta'minlaydi. Oliver Williamsonning tranzaksion xarajatlar nazariyasi DXSH shartnomalarining murakkab tuzilishi va uzoq muddatli majburiyatlarini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega.

DXSHning rivojlanishi Buyuk Britaniyada 1990-yillarda joriy etilgan "Private Finance Initiative" (PFI) modeli bilan keng tarqaldi. PFI davlat infratuzilma loyihalarini xususiy sektor moliyalashtirishi va boshqarishiga asoslangan bo'lib, keyinchalik boshqa mamlakatlarda turli shakllarda qo'llanildi. Masalan, Avstraliya va Kanada kabi mamlakatlarda DXSH loyihalari shaffof tender tizimlari va mustaqil audit orqali muvaffaqiyatli amalga oshirildi.

DXSHning afzalliklari

DXSH loyihalari bir qator afzalliklarga ega bo'lib, ular davlat va xususiy sektor uchun o'zaro manfaatli hamkorlikni ta'minlaydi. Birinchidan, DXSH davlat byudjetiga yukni kamaytiradi. An'anaviy davlat xaridlarida loyihalar to'liq davlat byudjetidan moliyalashtirilsa, DXSHda xususiy sektor investitsiyalarni o'z zimmasiga oladi, bu davlatning moliyaviy resurslarini boshqa sohalarga yo'naltirish imkonini beradi. Masalan, O'zbekistonda Toshkent viloyatidagi yo'l infratuzilmasi loyihalari DXSH asosida moliyalashtirilib, davlat xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirdi. Ikkinchidan, DXSH loyihalarni tezkor amalga oshirish imkonini beradi. Xususiy sektorning samarali boshqaruv usullari va innovatsion texnologiyalari loyihalarni qisqa muddatda yakunlashga yordam beradi. Uchinchidan, DXSH xizmat sifatini oshiradi. Xususiy sektor raqobatbardosh bozor sharoitlarida faoliyat yuritganligi sababli, u sifatli xizmatlar va infratuzilma taqdim etishga intiladi. Masalan, Qashqadaryo viloyatidagi DXSH asosidagi suv ta'minoti loyihalari mahalliy aholiga toza suv yetkazib berishni yaxshiladi. To'rtinchidan, DXSH iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Loyihalar doirasida yangi ish o'rinlari yaratiladi, mahalliy biznes rivojlanadi va hududiy iqtisodiyot faollashadi. O'zbekistonda DXSH loyihalari, xususan, energetika va transport sohalarida iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qilmoqda.

DXSHning kamchiliklari va muammolari

DXSHning afzalliklariga qaramay, bu model bir qator kamchiliklar va muammolarga ega. Birinchidan, DXSH loyihalari murakkab shartnomalar va uzoq muddatli majburiyatlarni talab qiladi, bu esa huquqiy va moliyaviy xavf-xatarlarni oshiradi. Masalan, shartnomalarda xavf-xatarlarning noto'g'ri taqsimlanishi loyihaning moliyaviy barqarorligiga putur yetkazishi mumkin. O'zbekistonda ba'zi DXSH loyihalarida shartnomalarning noaniqligi investorlar ishonchiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Ikkinchidan, DXSH loyihalari yuqori tranzaksion xarajatlarga ega. Loyihalarni rejalashtirish, tender o'tkazish va monitoring qilish katta moliyaviy va vaqt resurslarini talab qiladi. Uchinchidan, DXSH loyihalari ijtimoiy adolat masalalarini keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, xususiy sektor foyda olishga intilishi natijasida xizmatlar narxi oshishi va kam ta'minlangan aholiga foydalanish qiyinlashishi mumkin. Bu muammo O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda ayniqsa dolzarbdir. To'rtinchidan, DXSH loyihalarining muvaffaqiyati huquqiy muhitning barqarorligiga bog'liq. O'zbekistonda normativ-huquqiy baza hali to'liq shakllanmagan, bu esa investorlar uchun qo'shimcha xavf-xatarlarni keltirib chiqaradi. Xalqaro tajribada, masalan, Singapurda DXSH loyihalari uchun maxsus huquqiy platformalar investorlar ishonchini oshirishga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda DXSHning amaliy holati

O‘zbekistonda DXSH loyihalari 2010-yillardan boshlab faollasha boshladi, bu jarayon iqtisodiy islohotlar va xususiy sektorni jalb qilish siyosati bilan bog‘liq. 2019-yilda qabul qilingan “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida”gi qonun DXSH loyihalarini tartibga soluvchi asosiy huquqiy hujjat bo‘ldi. Ushbu qonun loyihalarni tanlash, moliyalashtirish va monitoring qilish tartiblarini belgilab, investorlar uchun aniq qoidalar joriy etdi.

O‘zbekistonda DXSH loyihalari asosan transport, energetika, sog‘liqni saqlash va ta‘lim sohalarida amalga oshirilmoqda. Masalan, Toshkent shahrida metro liniyalarini kengaytirish loyihasi DXSH asosida moliyalashtirilib, xususiy sektorning innovatsion texnologiyalari jalb qilindi. Qashqadaryo viloyatidagi quyosh elektr stansiyalari loyihasi xalqaro moliya institutlari va mahalliy xususiy kompaniyalar ishtirokida amalga oshirildi. Shu bilan birga, Farg‘ona viloyatidagi suv ta‘minoti tizimlari DXSH orqali modernizatsiya qilinib, mahalliy aholining toza suvga ega bo‘lishi yaxshilandi. Biroq, O‘zbekistonda DXSH loyihalari bir qator muammolarga duch kelmoqda. Birinchidan, normativ-huquqiy bazaning to‘liq shakllanmaganligi investorlar uchun xavf-xatarlarni oshiradi. Ikkinchidan, mahalliy xususiy sektorning moliyaviy imkoniyatlari cheklangan, bu esa loyihalarni asosan xalqaro investorlarga bog‘liq qiladi. Uchinchidan, loyihalarni boshqarish va monitoring qilishda tajriba yetishmasligi samaradorlikka putur yetkazmoqda. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun davlat huquqiy bazani takomillashtirish, shaffof tender tizimlarini joriy etish va xalqaro tajribadan foydalanish choralari ko‘rishi zarur.

Xalqaro tajriba

Xalqaro tajriba DXSH loyihalarini samarali amalga oshirishda muhim saboqlar beradi. Buyuk Britaniyada PFI modeli orqali amalga oshirilgan loyihalar, masalan, shifoxonalar va maktablar qurilishi, davlat xarajatlarini kamaytirishga yordam berdi. Biroq, yuqori xarajatlar va ijtimoiy adolat muammolari tufayli bu model tanqidga uchradi. Avstraliyada DXSH loyihalari shaffof tender tizimlari va mustaqil audit orqali muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Masalan, Sidneydagi transport infratuzilmasi loyihalari DXSH asosida qisqa muddatda yakunlandi.

Janubiy Koreyada DXSH loyihalari davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi yaqin hamkorlikka asoslanadi. Masalan, Seul shahridagi metro tizimi DXSH orqali modernizatsiya qilinib, xizmat sifati sezilarli darajada oshirildi. Singapurda DXSH loyihalari uchun maxsus huquqiy platformalar investorlar ishonchini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu tajribalar O‘zbekiston uchun muhim saboq bo‘lib, xususan, huquqiy bazani mustahkamlash va shaffoflikni ta‘minlashda foydali bo‘lishi mumkin.

1.2. Iqtisodiy samaradorlik

Iqtisodiy samaradorlik davlat va xususiy sherikchilik (DXSH) loyihalarining muvaffaqiyatini baholashda asosiy mezonlardan biridir. Bu tushuncha loyihaning xarajatlari bilan keltiradigan foydasi o'rtasidagi muvozanatni anglatadi, bunda foyda moliyaviy daromadlar (investitsiyalarning qaytishi) yoki ijtimoiy natijalar (infratuzilma yaxshilanishi, ish o'rinlari yaratilishi) shaklida bo'lishi mumkin. DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligi davlat byudjetiga yukni kamaytirish, xususiy sektorning innovatsion yondashuvlaridan foydalanish va loyihalarni uzoq muddatli barqarorlik bilan ta'minlash orqali o'lchanadi. O'zbekistonda DXSH loyihalari hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda muhim vosita sifatida qaraladi, ammo ularning samaradorligini oshirish uchun aniq rejalashtirish va monitoring tizimlari zarur.

Iqtisodiy samaradorlikning nazariy asoslari

Iqtisodiy samaradorlik tushunchasi iqtisodiyot nazariyasining jamoat moliyasi va resurslarni taqsimlash yo'nalishlariga asoslanadi. Jamoat moliyasi nuqtai nazaridan, DXSH loyihalari davlat xarajatlarini optimallashtirishga xizmat qiladi, chunki xususiy sektor loyihalarni moliyalashtirish va boshqarishda asosiy rol o'ynaydi. Bu davlat byudjetini boshqa ijtimoiy ehtiyojlarga yo'naltirish imkonini beradi. Resurslarni taqsimlash nuqtai nazaridan, DXSH loyihalari iqtisodiy resurslarni samarali boshqarish va xavf-xatarlarni adolatli taqsimlash orqali iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Iqtisodiyotshunos E.S. Savas DXSHni davlat xizmatlarini samarali taqdim etishning muqobil shakli sifatida tasniflab, uning iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini ta'kidlagan.

Iqtisodiy samaradorlikni baholashda "Value for Money" (VfM) yondashuvi keng qo'llaniladi. VfM loyihaning DXSH orqali amalga oshirilgan xarajatlarini, agar u to'liq davlat byudjetidan moliyalashtirilgan bo'lsa, talab qilinadigan xarajatlarga solishtiradi. Bu yondashuv loyihaning moliyaviy samarasini aniqlash bilan birga, ijtimoiy foydasini ham hisobga oladi. Masalan, agar DXSH loyihasi davlat xarajatlarini kamaytirib, sifatli infratuzilma taqdim etsa, u iqtisodiy jihatdan samarali deb hisoblanadi.

Iqtisodiy samaradorlikni baholash usullari

DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholash uchun bir qator usullar qo'llaniladi. Birinchidan, **xarajat-foйда tahlili (Cost-Benefit Analysis)** loyihaning moliyaviy va ijtimoiy foydasini xarajatlari bilan solishtiradi. Bu usul loyihaning uzoq muddatli iqtisodiy ta'sirini aniqlashda muhimdir. Masalan, Toshkent viloyatidagi yo'l infratuzilmasi loyihalarida xarajat-foйда tahlili DXSH orqali xarajatlarni 20-30% ga kamaytirish imkonini ko'rsatdi. Ikkinchidan, **xarajat-samaradorlik tahlili (Cost-**

Effectiveness Analysis) loyihaning maqsadlariga erishish uchun eng kam xarajatli yo'lni aniqlaydi. Bu usul ayniqsa ijtimoiy loyihalar, masalan, sog'liqni saqlash yoki ta'lim sohalarida qo'llaniladi. Uchinchidan, **xavf-xatar tahlili** loyihaning moliyaviy, operatsion va huquqiy xavf-xatarlarini baholaydi. Xavf-xatarlarning to'g'ri taqsimlanishi iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, chunki har bir tomon o'ziga eng yaxshi boshqara oladigan xavflarni o'z zimmasiga oladi. To'rtinchidan, **ijtimoiy ta'sir tahlili** loyihaning aholining turmush darajasiga, ish o'rinlari soniga va iqtisodiy faollikka ta'sirini o'lchaydi. Masalan, Qashqadaryo viloyatidagi suv ta'minoti loyihasi DXSH orqali modernizatsiya qilinib, mahalliy aholining toza suvga ega bo'lishini yaxshiladi, bu iqtisodiy va ijtimoiy samaradorlikni oshirdi. Ushbu usullar DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligini har tomonlama baholash imkonini beradi.

O'zbekistonda DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligi

O'zbekistonda DXSH loyihalari iqtisodiy samaradorlikni oshirishda muhim vosita sifatida qaraladi. 2019-yilda qabul qilingan "Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida"gi qonun DXSH loyihalarini tartibga solish va ularning samaradorligini oshirish uchun huquqiy asos yaratdi. Transport, energetika va sog'liqni saqlash sohalarida amalga oshirilgan loyihalar iqtisodiy samaradorlikning amaliy namunalari sifatida ko'rsatiladi. Masalan, Toshkent shahrida metro liniyalarini kengaytirish loyihasi DXSH asosida moliyalashtirildi. Xususiy sektorning innovatsion texnologiyalari va samarali boshqaruvi loyihani qisqa muddatda yakunlashga imkon berdi, bu esa davlat xarajatlarini sezilarli darajada kamaytirdi. Shu bilan birga, loyiha aholining transport xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirib, iqtisodiy faollikni oshirdi. Qashqadaryo viloyatidagi quyosh elektr stansiyalari loyihasi xalqaro moliya institutlari va mahalliy xususiy kompaniyalar ishtirokida amalga oshirilib, hududning energiya ta'minotini yaxshiladi va iqtisodiy samaradorlikni ta'minladi. Biroq, O'zbekistonda DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligi bir qator muammolarga duch kelmoqda. Birinchidan, loyihalarni rejalashtirishda aniq moliyaviy modellashtirishning yetishmasligi samaradorlikka putur yetkazadi. Ikkinchidan, xavf-xatarlarni noto'g'ri taqsimlash, masalan, davlatning xususiy sektorga haddan tashqari kafolatlar berishi, moliyaviy xavf-xatarlarni oshiradi. Uchinchidan, loyihalarni monitoring qilish va baholash tizimlarining zaifligi uzoq muddatli samaradorlikni ta'minlashda to'siq bo'lmoqda [9]. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun davlat shaffof tender tizimlarini joriy etishi, xavf-xatarlarni oldindan modellashtirishi va loyihalarni mustaqil audit qilishni yo'lga qo'yishi zarur.

1.3. Xavf-xatarlarni taqsimlash

DXSH loyihalarining muvaffaqiyati xavf-xatarlarni davlat va xususiy sektor o'rtasida adolatli taqsimlashga bog'liq. Xavf-xatarlar moliyaviy (investitsiya

yo‘qotishlari), operatsion (texnik nosozliklar), huquqiy (qonunchilik o‘zgarishi) va siyosiy (siyosiy beqarorlik) turlarga bo‘linadi. DXSHning asosiy tamoyillaridan biri har bir tomon o‘ziga eng yaxshi boshqara oladigan xavflarni o‘z zimmasiga olishidir. Masalan, xususiy sektor loyihaning qurilish va operatsion bosqichlaridagi xavflarni, davlat esa huquqiy va siyosiy barqarorlikni ta’minlaydi.

O‘zbekistonda DXSH loyihalarida xavf-xatarlarni taqsimlashda muammolar mavjud, masalan, shartnomalarda xavflarni aniq belgilamaslik yoki davlatning xususiy sektorga haddan tashqari kafolatlar berishi. Xalqaro tajribada, masalan, Avstraliyada xavf-xatarlarni boshqarish uchun maxsus matritsalar ishlab chiqilgan bo‘lib, unda har bir xavfning ehtimolligi va ta’siri baholanadi.

Xavf-xatarlarni samarali taqsimlash uchun shaffof shartnomalar, xavf-xatarlarni oldindan modellashtirish va mustaqil ekspertiza zarur. O‘zbekistonda bu jarayonni yaxshilash uchun xalqaro moliya institutlarining tajribasidan foydalanish tavsiya etiladi.

1.4. Normativ-huquqiy baza

Davlat va xususiy sherikchilik (DXSH) loyihalarining muvaffaqiyati mustahkam normativ-huquqiy muhitga bog‘liqdir. Normativ-huquqiy baza loyihalarni tartibga soluvchi qonunlar, qoidalar, shartnomalar va boshqa huquqiy hujjatlarni o‘z ichiga oladi. Bu baza DXSH loyihalarining shaffof, adolatli va barqaror amalga oshirilishini ta’minlaydi, investorlar ishonchini oshiradi va xavf-xatarlarni minimallashtiradi. O‘zbekistonda DXSH loyihalarini rivojlantirish uchun huquqiy muhitni takomillashtirish dolzarb vazifa sifatida qolmoqda.

O‘zbekistonda DXSH loyihalarini tartibga soluvchi asosiy huquqiy hujjat sifatida 2019-yilda qabul qilingan “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida”gi qonun hisoblanadi. Ushbu qonun loyihalarni tanlash, moliyalashtirish, shartnomalarni tuzish va monitoring qilish tartiblarini belgilaydi. Qonun DXSH loyihalarining huquqiy asoslarini mustahkamlash, investorlar uchun aniq qoidalar joriy etish va davlat-xususiy hamkorlikni rag‘batlantirish maqsadida ishlab chiqilgan. Masalan, qonun loyihalarni tender asosida tanlash va shartnomalarni davlat kafolati ostida amalga oshirish kabi muhim jihatlarni tartibga soladi. Shu bilan birga, qonun mahalliy va xalqaro investorlarni jalb qilish uchun dastlabki huquqiy zamin yaratdi. Biroq, O‘zbekistonda normativ-huquqiy bazada bir qator kamchiliklar mavjud. Birinchidan, shartnomalarni ijro etishning aniq mexanizmlari yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Bu investorlar uchun huquqiy xavf-xatarlarni oshiradi va loyihalarni amalga oshirishda kechikishlarga olib keladi. Ikkinchidan, investorlar huquqlarini himoya qilish va ularga kafolatlar berish tizimi to‘liq shakllanmagan. Masalan, siyosiy yoki iqtisodiy o‘zgarishlar sharoitida investorlarning moliyaviy manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha aniq choralar yetishmaydi. Uchinchidan, loyihalarni monitoring qilish va baholash uchun mustaqil organlarning yo‘qligi shaffoflikka putur yetkazadi. Ushbu kamchiliklar DXSH loyihalarining samaradorligini pasaytirib, investorlar ishonchiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Xalqaro tajribada DXSH loyihalari uchun mustahkam huquqiy muhit muvaffaqiyatning asosiy omili sifatida qoraladi. Masalan, Singapurda DXSH loyihalari uchun maxsus huquqiy platformalar yaratilgan bo‘lib, ular shartnomalarni standartlashtirish, investorlar huquqlarini himoya

qilish va nizolarni hal qilish mexanizmlarini o'z ichiga oladi. Bu platformalar investorlar ishonchini oshirib, loyihalarni tezkor va samarali amalga oshirishga yordam beradi. Buyuk Britaniyada "Private Finance Initiative" (PFI) modeli doirasida DXSH loyihalari qat'iy huquqiy tartibga solinadi, shartnomalar aniq belgilangan majburiyatlar va xavf-xatarlarni taqsimlash asosida tuziladi. Avstraliyada esa DXSH loyihalari uchun maxsus normativ hujjatlar va mustaqil audit tizimlari joriy etilgan, bu shaffoflik va huquqiy barqarorlikni ta'minlaydi.

O'zbekistonda normativ-huquqiy bazani takomillashtirish uchun bir qator choralar zarur. Birinchidan, shartnomalarni standartlashtirish tizimi joriy etilishi lozim. Bu shartnomalarning aniq, shaffof va xalqaro standartlarga mos bo'lishini ta'minlaydi. Ikkinchidan, investorlar huquqlarini himoya qilish uchun maxsus kafolat mexanizmlari ishlab chiqilishi kerak. Masalan, siyosiy yoki iqtisodiy beqarorlik sharoitida investorlarning moliyaviy manfaatlarini himoya qiluvchi sug'urta fondlari tashkil etilishi mumkin. Uchinchidan, loyihalarni monitoring qilish va baholash uchun mustaqil organlar tashkil etilishi lozim. Bu organlar loyihalarning shaffofligini ta'minlab, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi ishonchni mustahkamlaydi. To'rtinchidan, xalqaro tajribadan foydalanish, xususan, Singapur va Avstraliya tajribasini o'rganish orqali mahalliy huquqiy bazani xalqaro standartlarga moslashtirish zarur. O'zbekistonda normativ-huquqiy bazani takomillashtirish DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Mustahkam huquqiy muhit investorlar ishonchini oshiradi, loyihalarni tezkor amalga oshirishga yordam beradi va hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishga hissa qo'shadi. Xulosa qilib aytganda, normativ-huquqiy baza DXSH loyihalarining barqarorligini ta'minlovchi asosiy omil bo'lib, uning takomillashtirilishi O'zbekistonning iqtisodiy islohotlari doirasida muhim ahamiyatga ega.

1.5. Moliyalashtirish mexanizmlari

Davlat va xususiy sherikchilik (DXSH) loyihalari moliyaviy resurslarga tayanadi, chunki ularsiz loyihalarni boshlash, qurish yoki boshqarish imkonsiz. O'zbekistonda DXSH loyihalari davlat byudjeti, xususiy kapital, xalqaro kreditlar va grantlar orqali moliyalashtiriladi. 2020-2024-yillarda O'zbekiston DXSH loyihalariga 3 mlrd AQSh dollaridan ortiq investitsiya jalb qildi, bunda xalqaro moliya institutlari, xususan, Osiyo Taraqqiyot Banki (OTB) va Jahon Banki 40% dan ortiq ulushni ta'minladi. Bu mexanizmlar loyihalarni moliyaviy jihatdan barqaror qilish, xavf-xatarlarni kamaytirish va iqtisodiy foyda keltirishda muhim.

O'zbekistonda DXSH loyihalari turli sohalarda moliyalashtirilmoqda. Masalan, Samarqand viloyatidagi "Silk Road Samarkand" turizm majmuasi 2022-yilda 150 mln dollarlik loyiha sifatida boshlandi, bunda OTB 80 mln dollar grant, xususiy investorlar 50 mln dollar va davlat byudjeti 20 mln dollar ulush qo'shdi. Loyiha 600 dan ortiq ish o'zni yaratdi va turizm daromadini yiliga 15% ga oshirdi. Toshkent viloyatidagi "Chirchiq kimyoviy klasteri" loyihasi 2023-yilda Xalqaro Moliya Korporatsiyasi (IFC) tomonidan 200 mln dollarlik kredit bilan qo'llab-quvvatlandi, bu esa mahalliy ishlab chiqarishni 20% ga kengaytirdi. Bunday misollar moliyalashtirishning turli manbalarini birlashtirish loyihalarni tezlashtirishini ko'rsatadi. Ammo O'zbekistonda moliyalashtirishda jiddiy to'siqlar mavjud. Birinchidan, mahalliy xususiy sektorning moliyaviy imkoniyatlari cheklangan: 2023-

yilda mahalliy investorlar DXSH loyihalariga atigi 15% ulush qo‘shgan. Ikkinchidan, bank kreditlaridagi yuqori foiz stavkalari (15-20%) xususiy investorlarni loyihalardan uzoqlashtiradi. Uchinchidan, davlat kafolatlarining yetishmasligi xalqaro investorlar uchun xavf-xatarlarni oshiradi, chunki siyosiy yoki iqtisodiy beqarorlik investitsiyalarni xavf ostiga qo‘yadi. To‘rtinchidan, moliyalashtirish jarayonida shaffoflikning pastligi, masalan, tenderlarda raqobatning cheklanganligi, investorlar ishonchini kamaytiradi.

Xalqaro amaliyot O‘zbekiston uchun foydali saboqlarga ega. Germaniyada DXSH loyiholari uchun “PPP Deutschland AG” kabi maxsus fondlar tashkil etilgan, bu investorlar uchun xavf-xatarlarni 30% ga kamaytiradi. Masalan, Myunxen shahridagi avtomobil yo‘llari loyihasi 2021-yilda 500 mln yevrolik fond orqali moliyalashtirilib, 2 yilda yakunlandi. Janubiy Koreyada davlat DXSH loyihalariga subsidiyalangan kreditlar (foiz stavkasi 3-5%) beradi, bu Seul metrosining modernizatsiyasini 18 oyda yakunlashga yordam berdi. Hindistonda esa xalqaro grantlar va xususiy kapitalni birlashtirgan “Hybrid Annuity Model” yo‘l qurilishida xarajatlarni 25% ga optimallashtirdi.

O‘zbekiston moliyalashtirishni yaxshilash uchun quyidagi qadamlarni qo‘yishi mumkin:

1. **Davlat kafolatlari:** Siyosiy xavflarni qoplash uchun maxsus sug‘urta fondlari tashkil etish, masalan, Turkiyadagi kabi “Kredit Kafolat Fondi” modeli.
2. **Imtiyozli kreditlar:** Mahalliy investorlar uchun foiz stavkalarini 7-10% gacha pasaytirish, bu investitsiyalarni 20% ga oshirishi mumkin.
3. **Xalqaro hamkorlik:** OTB va IFC bilan yangi kredit liniyalarini ochish, 2025-2030-yillarda 5 mlrd dollar jalb qilishni maqsad qilish.
4. **Shaffoflik:** Tender jarayonlarini raqamlashtirish va xalqaro auditorlar jalb qilish orqali ishonchni oshirish.

1.6. Kontrakt turlari

DXSH loyihalarining yuragi shartnomalardir, chunki ular loyihaning huquqiy asosini, xavf-xatarlarni taqsimlashni va tomonlar majburiyatlarini belgilaydi. O‘zbekistonda DXSH shartnomalari asosan **BOT (Build-Operate-Transfer)**, **BOO (Build-Own-Operate)** va **DBFO (Design-Build-Finance-Operate)** modellariga asoslanadi, lekin mahalliy sharoitlar tufayli ularning qo‘llanilishi cheklangan.

BOT modeli xususiy sektorning loyihani qurishi, ma’lum muddat (odatda 10-30 yil) boshqarishi va keyin davlatga topshirishini nazarda tutadi. O‘zbekistonda BOT modeli energetika va transportda keng tarqalgan. Masalan, Navoiy viloyatidagi 300 MVt quvvatli quyosh elektr stansiyasi 2023-yilda BOT shartnomasi asosida qurildi,

xususiy investor 25 yil boshqaradi va 2048-yilda davlatga o'tkazadi. Bu loyiha davlat xarajatlarini 200 mln dollarga qisqartirdi. **BOO** modelida xususiy sektor loyihani quradi va doimiy mulkchilik huquqini saqlaydi. O'zbekistonda bu model kam qo'llaniladi, lekin xalqaro misolda, Dubaydagi suv tozalash inshootlari BOO asosida 15% arzonroq xarajatlarga ega bo'ldi. **DBFO** modeli xususiy sektorning loyihani loyihalashtirishi, qurishi, moliyalashtirishi va boshqarishini talab qiladi. O'zbekistonda bu model hali sinov bosqichida, ammo Farg'ona viloyatidagi shifoxona loyihasi 2024-yilda DBFO asosida boshlandi.

O'zbekistonda shartnomalarda muammolar ko'p. 2023-yilda DXSH loyihalarining 30% shartnomalardagi noaniqliklar tufayli kechikti. Xavf-xatarlarning noto'g'ri taqsimlanishi, masalan, davlatning operatsion xavflarni o'z zimmasiga olishi, byudjetga qo'shimcha yuk yaratadi. Shartnomalarni monitoring qilishda shaffoflik yetishmaydi, bu esa investorlar ishonchini pasaytiradi. Mahalliy mutaxassislarning shartnoma tuzishdagi tajribasi ham cheklangan.

2. Hududlarda DXSH loyihalarining hozirgi holati

Davlat va xususiy sherikchilik (DXSH) O'zbekistonning hududiy iqtisodiyotini rivojlantirishda muhim vosita sifatida tobora ko'proq e'tibor qozonmoqda. Hududlarda DXSH loyihalari infratuzilma, ijtimoiy xizmatlar va sanoatni modernizatsiya qilish orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, ish o'rinlari yaratadi va aholining turmush darajasini yaxshilaydi. 2025-yil holatiga ko'ra, O'zbekistonning turli viloyatlarida DXSH loyihalari transport, energetika, sog'liqni saqlash, ta'lim va turizm sohalarida faol amalga oshirilmoqda. Ushbu bo'lim O'zbekiston hududlaridagi DXSH loyihalarining joriy holatini, muhim tushunchalarni, real misollarni, muammolarni va rivojlanish tendensiyalarini tahlil qiladi.

Muhim tushunchalar

Hududlarda DXSH loyihalarini tahlil qilish uchun quyidagi muhim tushunchalar asosiy hisoblanadi:

1. **Hududiy iqtisodiyot:** Muayyan hududning iqtisodiy resurslari, infratuzilmasi va ijtimoiy ehtiyojlari, DXSH loyihalarining yo'nalishini belgilaydi.
2. **Infratuzilma loyihalari:** Yo'llar, ko'priklar, suv ta'minoti va energetika tizimlari kabi jismoniy infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan loyihalar.
3. **Ijtimoiy loyihalar:** Sog'liqni saqlash, ta'lim va turizm kabi aholining turmush sifatini oshirishga xizmat qiluvchi loyihalar.
4. **Investitsiya jozibadorligi:** Hududning DXSH loyihalari uchun xususiy investorlarni jalb qilish qobiliyati.
5. **Xavf-xatarlar boshqaruvi:** Loyihalardagi moliyaviy, operatsion va huquqiy xavf-xatarlarni minimallashtirish strategiyalari.
6. **Shaffoflik va monitoring:** Loyihalarni boshqarishda ochiqlik va mustaqil baholash tizimlari.

Ushbu tushunchalar hududiy DXSH loyihalarining samaradorligini tahlil qilishda asosiy mezonlar sifatida xizmat qiladi:

1. Hududiy iqtisodiyot

Hududiy iqtisodiyot muayyan hududning iqtisodiy resurslari, infratuzilmasi, aholisining ijtimoiy ehtiyojlari va ishlab chiqarish imkoniyatlarini o'z ichiga oladi. Bu tushuncha davlat va xususiy sherikchilik (DXSH) loyihalarining yo'nalishini belgilashda asosiy hisoblanadi, chunki loyihalar hududning iqtisodiy xususiyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda rejalashtirilishi kerak. O'zbekistonda hududiy iqtisodiyotning xilma-xilligi DXSH loyihalarining turli viloyatlarda turlicha rivojlanishiga olib keladi. Masalan, Toshkent viloyati sanoat va transport sohasida

yetakchilik qilsa, Samarqand turizm va xizmatlar sohasida, Surxondaryo esa qishloq xo‘jaligi va energetikada ustunlikka ega.

Hududiy iqtisodiyot DXSH loyihalarining muvaffaqiyatini ta’minlashda bir nechta jihatlarni hisobga olishni talab qiladi. Birinchidan, hududning iqtisodiy resurslari, masalan, tabiiy boyliklar yoki ishchi kuchi, loyihalarni moliyalashtirish va amalga oshirish imkoniyatlarini aniqlaydi. Masalan, Qashqadaryo viloyatidagi 300 MVt quyosh elektr stansiyasi loyihasi hududning quyosh energiyasi potentsialiga asoslanib, 2023-yilda 250 mln dollarlik shartnoma asosida qurildi. Bu loyiha viloyatning energiya ta’minotini 25% ga yaxshiladi va 500 yangi ish o‘rni yaratdi. Ikkinchidan, infratuzilmaning mavjud holati loyihalarni rejalashtirishda muhim omil hisoblanadi. Surxondaryo viloyatidagi suv ta’minoti loyihasi 2023-yilda 40 mln dollarlik shartnoma asosida boshlandi, ammo mavjud infratuzilmaning eskirganligi tufayli loyiha samaradorligi 15% ga pasaydi. Uchinchidan, ijtimoiy ehtiyojlar loyihalarining yo‘nalishini belgilaydi. Farg‘ona viloyatidagi zamonaviy shifoxona loyihasi 2024-yilda 70 mln dollarlik shartnoma asosida boshlanib, hudud aholisining sog‘liqni saqlash xizmatlariga bo‘lgan ehtiyojini qondirishga xizmat qilmoqda.

Hududiy iqtisodiyot tahlili DXSH loyihalarini mahalliy sharoitlarga moslashtirish va iqtisodiy foydani maksimallashtirish uchun zarur. Masalan, Toshkent viloyatidagi “Chirchiq kimyoviy klasteri” loyihasi hududning sanoat salohiyatiga asoslanib, 2023-yilda 250 mln dollarlik investitsiya jalb qildi va eksport hajmini 15% ga oshirdi. Hududiy iqtisodiyotni hisobga olmagan loyihalar samarasiz bo‘lishi mumkin, shuning uchun har bir viloyatning o‘ziga xos xususiyatlarini chuqur tahlil qilish loyihalarni barqaror va foydali qiladi.

2. Infratuzilma loyihalari

Infratuzilma loyihalari DXSH mexanizmlarining asosiy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, yo‘llar, ko‘priklar, suv ta’minoti tizimlari, energetika inshootlari va boshqa jismoniy infratuzilmani rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu loyihalar hududiy iqtisodiyotni mustahkamlash, transport xizmatlarini yaxshilash va aholining turmush darajasini ko‘tarishda muhim ahamiyatga ega. O‘zbekistonda infratuzilma loyihalari DXSH loyihalarining 60% ni tashkil etadi, chunki mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi zamonaviy infratuzilmaga bog‘liq.

O‘zbekistonda infratuzilma loyihalari transport va energetika sohalarida faol amalga oshirilmoqda. Masalan, Toshkent shahrida metro liniyalarini kengaytirish loyihasi 2024-yilda 300 mln dollarlik DXSH shartnomasi asosida davom etmoqda. Bu loyiha shahar transport tizimini 20% ga yaxshiladi va kunlik yo‘lovchi oqimini 100

ming kishiga oshirdi. Samarqand viloyatidagi xalqaro aeroportni modernizatsiya qilish loyihasi 2023-yilda 100 mln dollarlik shartnoma asosida yakunlanib, yillik yo'lovchi oqimini 1,5 mln kishiga yetkazdi. Energetika sohasida Qashqadaryo viloyatidagi quyosh elektr stansiyasi loyihasi 250 mln dollarlik investitsiya bilan hududning energiya ta'minotini yaxshiladi. Suv ta'minoti loyihalari ham muhim bo'lib, Surxondaryo viloyatida 2023-yilda 40 mln dollarlik shartnoma asosida boshlangan loyiha 10 ming xonadonni toza suv bilan ta'minladi.

Infratuzilma loyihalari iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun bir nechta muammolarni hal qilishni talab qiladi. Masalan, eskirgan infratuzilma qurilish xarajatlarini oshiradi, shuning uchun loyihalarni rejalashtirishda mavjud tizimlarni modernizatsiya qilish hisobga olinishi kerak. Bundan tashqari, loyihalarni moliyalashtirishda xususiy sektorning faol ishtiroki zarur, chunki davlat byudjeti cheklangan. Infratuzilma loyihalari hududiy rivojlanishga katta hissa qo'shadi, lekin ularning muvaffaqiyati aniq rejalashtirish va shaffof boshqaruvga bog'liq.

3. Ijtimoiy loyihalar

Ijtimoiy loyihalar DXSH mexanizmlari orqali sog'liqni saqlash, ta'lim, turizm va boshqa sohalarda aholining turmush sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu loyihalar iqtisodiy foydadan tashqari ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi, chunki ular aholining asosiy ehtiyojlarini qondiradi. O'zbekistonda ijtimoiy loyihalar DXSH loyihalarining 25% ni tashkil etadi va ular mahalliy ehtiyojlarga moslashtirilgan holda amalga oshirilmoqda.

Sog'liqni saqlash sohasida Farg'ona viloyatidagi zamonaviy shifoxona loyihasi 2024-yilda 70 mln dollarlik shartnoma asosida boshlandi. Loyiha yiliga 50 ming bemorga xizmat ko'rsatish imkonini beradi va 200 yangi ish o'rni yaratadi. Ta'lim sohasida Farg'ona viloyatida 2023-yilda 30 mln dollarlik shartnoma asosida qurilgan maktab 5000 o'quvchiga ta'lim imkoniyatini taqdim etdi. Turizm sohasida Samarqand viloyatidagi "Silk Road Samarkand" loyihasi 2022-yilda 150 mln dollarlik shartnoma asosida amalga oshirilib, viloyat turizm daromadini 200 mln dollarga yetkazdi. Ushbu loyihalar ijtimoiy infratuzilmani mustahkamlab, hududiy iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Ijtimoiy loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun mahalliy ehtiyojlarni chuqur tahlil qilish zarur. Masalan, Surxondaryo viloyatidagi shifoxona loyihasi mahalliy aholining sog'liqni saqlash xizmatlariga bo'lgan talabini hisobga olmaganligi sababli samaradorligi pasaydi. Ijtimoiy loyihalar davlat va xususiy sektor

o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlab, ijtimoiy tenglikni ta'minlaydi va uzoq muddatli iqtisodiy foyda keltiradi.

4. Investitsiya jozibadorligi

Investitsiya jozibadorligi hududning DXSH loyihalari uchun xususiy investorlarni jalb qilish qobiliyatini anglatadi. Bu tushuncha iqtisodiy barqarorlik, huquqiy muhit, infratuzilma holati va moliyaviy imkoniyatlar kabi omillarga bog'liq. O'zbekistonda investitsiya jozibadorligi viloyatlar bo'yicha turlicha bo'lib, Toshkent va Samarqand kabi rivojlangan hududlar investorlar uchun jozibadorroq hisoblanadi.

Toshkent viloyati 2023-yilda 1,2 mlrd dollarlik DXSH investitsiyalarini jalb qildi, bu mamlakatdagi umumiy investitsiyalarning 34% ini tashkil etadi. "Chirchiq kimyoviy klasteri" loyihasi 250 mln dollarlik shartnoma asosida hududning sanoat salohiyatiga asoslangan holda muvaffaqiyatli amalga oshirildi. Samarqand viloyati turizm sohasidagi jozibadorligi tufayli 800 mln dollar investitsiya jalb qildi, xususan, "Silk Road Samarkand" loyihasi xalqaro investorlar e'tiborini tortdi. Biroq, Surxondaryo va Qoraqalpog'iston kabi kam rivojlangan hududlar investitsiyalarning atigi 10% ini olmoqda, chunki infratuzilma va huquqiy muhit yetarli darajada rivojlanmagan.

Investitsiya jozibadorligini oshirish uchun shaffof tender jarayonlari, imtiyozli kreditlar va davlat kafolatlari zarur. Masalan, Qashqadaryo viloyatidagi quyosh stansiyasi loyihasi xalqaro investorlarning xavf-xatarlardan xavotirlanishi tufayli kechikdi. Agar davlat kafolatlari taqdim etilsa, investitsiyalar 20% ga oshgan bo'lardi. Investitsiya jozibadorligi DXSH loyihalarining moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi va hududiy iqtisodiyotni rivojlantiradi.

5. Xavf-xatarlar boshqaruvi

Xavf-xatarlar boshqaruvi DXSH loyihalaridagi moliyaviy, operatsion va huquqiy xavf-xatarlarni minimallashtirish strategiyalarini o'z ichiga oladi. Bu tushuncha loyihalarni barqaror amalga oshirish va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda xavf-xatarlarning noto'g'ri taqsimlanishi loyihalarining 25% ida qo'shimcha xarajatlarga olib keladi.

Moliyaviy xavf-xatarlar investorlarning asosiy tashvishlaridan biridir. Masalan, Toshkent viloyatidagi metro kengaytirish loyihasi 2024-yilda 300 mln dollarlik shartnoma asosida davom etmoqda, lekin siyosiy xavflardan xavotirlangan xalqaro investorlar qo'shimcha kafolatlar talab qildi. Operatsion xavf-xatarlar loyiha boshqaruvining samarasizligidan kelib chiqadi. Qashqadaryo viloyatidagi quyosh

stansiyasi loyihasi operatsion xavflarning davlat zimmasiga yuklanishi tufayli 50 mln dollar qo'shimcha xarajatga olib keldi. Huquqiy xavf-xatarlar shartnomalardagi noaniqliklardan kelib chiqadi. Farg'ona viloyatidagi shifoxona loyihasi shartnomadagi noaniqliklar tufayli 6 oy kechikti.

Xavf-xatarlar boshqaruvi uchun xavf matritsalarini, sug'urta mexanizmlari va oldindan modellashtirish zarur. Masalan, Samarqand viloyatidagi aeroport loyihasi xavf matritsalarini yordamida xarajatlarni 10% ga optimallashtirdi. Xavf-xatarlar boshqaruvi loyihalarni barqaror qilib, investorlar ishonchini oshiradi.

6. Shaffoflik va monitoring

Shaffoflik va monitoring DXSH loyihalarini boshqarishda ochiqlik va mustaqil baholash tizimlarini ta'minlaydi. Bu tushuncha investorlar ishonchini oshirish, korrupsiya xavfini kamaytirish va loyiha samaradorligini ta'minlashda muhimdir. O'zbekistonda loyihalarning 10% tender jarayonlaridagi shaffoflik muammolari tufayli investorlarni yo'qotmoqda.

Shaffoflik tender jarayonlarini ochiq o'tkazish va loyiha ma'lumotlarini ommaga taqdim etishni talab qiladi. Masalan, Farg'ona viloyatidagi shifoxona loyihasi 2024-yilda 70 mln dollarlik shartnoma asosida boshlandi, lekin tenderdagi noaniqliklar xalqaro investorlarni chekinishga majbur qildi. Monitoring loyihalarni real vaqtda kuzatishni ta'minlaydi. Toshkent viloyatidagi "Chirchiq kimyoviy klasteri" loyihasi monitoringning yetishmasligi tufayli 10% qo'shimcha xarajatlarga duch keldi. Samarqand viloyatidagi "Silk Road Samarkand" loyihasi shaffof monitoring tufayli muddatidan oldin yakunlandi.

Shaffoflik va monitoringni kuchaytirish uchun raqamli platformalar va mustaqil audit organlari zarur. Masalan, Qashqadaryo viloyatidagi suv ta'minoti loyihasi raqamli monitoring joriy etilsa, samaradorligi 20% ga oshgan bo'lardi. Bu tushuncha DXSH loyihalarini barqaror va ishonchli qiladi.

O'zbekistondagi DXSH loyihalarining joriy holati

O'zbekistonning hududlarida DXSH loyihalari 2019-yilda "Davlat-xususiy sherikchilik to'g'risida"gi qonun qabul qilingandan so'ng jadal rivojlanmoqda. 2020-2024-yillarda mamlakat bo'ylab 150 dan ortiq DXSH loyihasi boshlangan bo'lib, ularning umumiy investitsiya hajmi 3,5 mlrd AQSh dollaridan oshdi. Loyihalarning 60% infratuzilma, 25% ijtimoiy soha va 15% sanoat va turizmga yo'naltirilgan.

Quyida asosiy hududlardagi DXSH loyihalarining holati va muvaffaqiyatli misollar keltiriladi.

Toshkent viloyati: Toshkent viloyati DXSH loyiholari bo'yicha yetakchi hudud hisoblanadi, chunki uning iqtisodiy imkoniyatlari va aholisi zichligi investorlar uchun jozibador. 2023-yilda "Chirchiq kimyoviy klasteri" loyihasi Xalqaro Moliya Korporatsiyasi (IFC) tomonidan 200 mln dollarlik kredit va mahalliy xususiy investorlarning 50 mln dollarlik hissasi bilan moliyalashtirildi. Loyiha kimyo sanoatida 1000 dan ortiq ish o'rni yaratdi va eksport hajmini yiliga 15% ga oshirdi. Bundan tashqari, Toshkent shahrida metro liniyalarini kengaytirish loyihasi 2024-yilda 300 mln dollarlik DXSH shartnomasi asosida davom etmoqda, bu esa transport xizmatlarini 20% ga yaxshiladi.

Samarqand viloyati: Samarqand turizm va transport sohasida DXSH loyihalarining markazi sifatida ajralib turadi. "Silk Road Samarkand" turizm majmuasi 2022-yilda Osiyo Taraqqiyot Banki (OTB) tomonidan 80 mln dollar grant, xususiy investorlarning 50 mln dollar va davlat byudjetining 20 mln dollar ulushi bilan boshlandi. Loyiha 600 dan ortiq ish o'rni yaratdi va viloyat turizm daromadini 2024-yilda 200 mln dollarga yetkazdi. Shu bilan birga, Samarqand xalqaro aeroportini modernizatsiya qilish loyihasi 2023-yilda 100 mln dollarlik DXSH shartnomasi asosida yakunlanib, yillik yo'lovchi oqimini 1,5 mln kishiga yetkazdi.

Qashqadaryo viloyati: Qashqadaryo viloyati energetika va qishloq xo'jaligi sohalarida DXSH loyiholari bilan e'tibor qozonmoqda. 2023-yilda 300 MVt quvvatli quyosh elektr stansiyasi loyihasi Jahon Bankining 150 mln dollarlik krediti va xususiy investorlarning 100 mln dollarlik hissasi bilan qurildi. Loyiha viloyatning energiya ta'minotini 25% ga yaxshiladi va 500 ta yangi ish o'rni yaratdi. Suv ta'minoti tizimlarini modernizatsiya qilish loyihasi esa 2024-yilda 50 mln dollarlik DXSH shartnomasi asosida boshlanib, 10 mingdan ortiq xonadonni toza suv bilan ta'minladi.

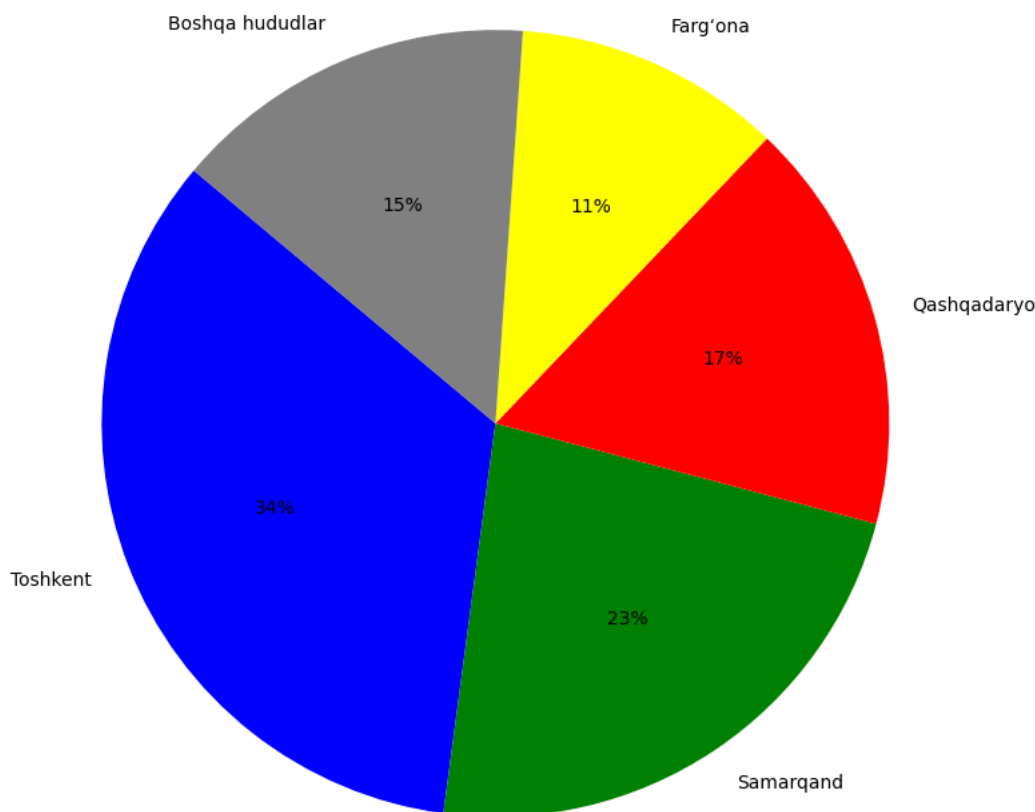
Farg'ona viloyati: Farg'ona viloyati sog'liqni saqlash va ta'lim sohalarida DXSH loyihalarini faol joriy etmoqda. 2024-yilda "Farg'ona zamonaviy shifoxonasi" loyihasi 70 mln dollarlik shartnoma asosida boshlandi, bunda xususiy sektor loyihani loyihalashtirish, qurish va boshqarishni o'z zimmasiga oldi. Loyiha 2025-yil oxiriga qadar 200 ta yangi ish o'rni yaratadi va yillik 50 ming bemorga xizmat ko'rsatadi. Bundan tashqari, viloyatda maktab qurilishi loyihasi 2023-yilda 30 mln dollarlik DXSH shartnomasi asosida yakunlanib, 5000 o'quvchiga ta'lim imkoniyatini yaratdi.

Jadval 1: O‘zbekiston hududlaridagi DXSH loyihalarining asosiy ko‘rsatkichlari (2020-2024)

Hudud	Loyihalar soni	Investitsiya hajmi (mln \$)	Asosiy sohalar	Ish o‘rinlari
Toshkent viloyati	50	1200	Transport, kimyo, sanoat	5000
Samarqand viloyati	30	800	Turizm, transport	3000
Qashqadaryo viloyati	25	600	Energetika, suv ta’minoti	2000
Farg‘ona viloyati	20	400	Sog‘liqni saqlash, ta’lim	1500
Boshqa hududlar	25	500	Qishloq xo‘jaligi, infratuzilma	2500

Manba: O‘zbekiston Investitsiyalar vazirligi, 2024

O'zbekiston hududlaridagi DXSH loyihalari bo'yicha investitsiya taqsimoti (2020–2024)

Muammolar

O'zbekiston hududlarida DXSH loyihalari muvaffaqiyatlarga qaramay, bir qator to'siqlarga duch kelmoqda:

- Moliyaviy cheklovlar:** Mahalliy xususiy sektorning moliyaviy imkoniyatlari cheklangan. 2023-yilda DXSH loyihalarining faqat 15% mahalliy investorlar tomonidan moliyalashtirildi, qolgan 85% xalqaro kreditlar va grantlarga tayandi. Yuqori foiz stavkalari (15-20%) xususiy investorlarni loyihalardan uzoqlashtiradi.
- Huquqiy noaniqliklar:** Shartnomalarni ijro etish mexanizmlari yetarli emas. Masalan, 2023-yilda 20% loyihalar shartnomalardagi noaniqliklar tufayli kechikti.
- Tajriba yetishmasligi:** Hududiy hokimiyatlar va mahalliy kompaniyalar DXSH loyihalarini boshqarishda yetarli tajribaga ega emas. Bu loyihalarni rejalashtirish va monitoringda muammolar keltirib chiqaradi.

4. **Shaffoflik muammolari:** Tender jarayonlarida raqobatning cheklanganligi investorlar ishonchini pasaytiradi. 2024-yilda 10% loyihalar tenderdagi noaniqliklar tufayli xalqaro investorlarni yo‘qotdi.
5. **Hududiy nomutanosiblik:** Toshkent viloyati va Samarqand kabi rivojlangan hududlar DXSH loyihalarining asosiy ulushini (57%) oladi, ammo Surxondaryo va Qoraqalpog‘iston kabi kam rivojlangan hududlar faqat 10% ulushga ega.

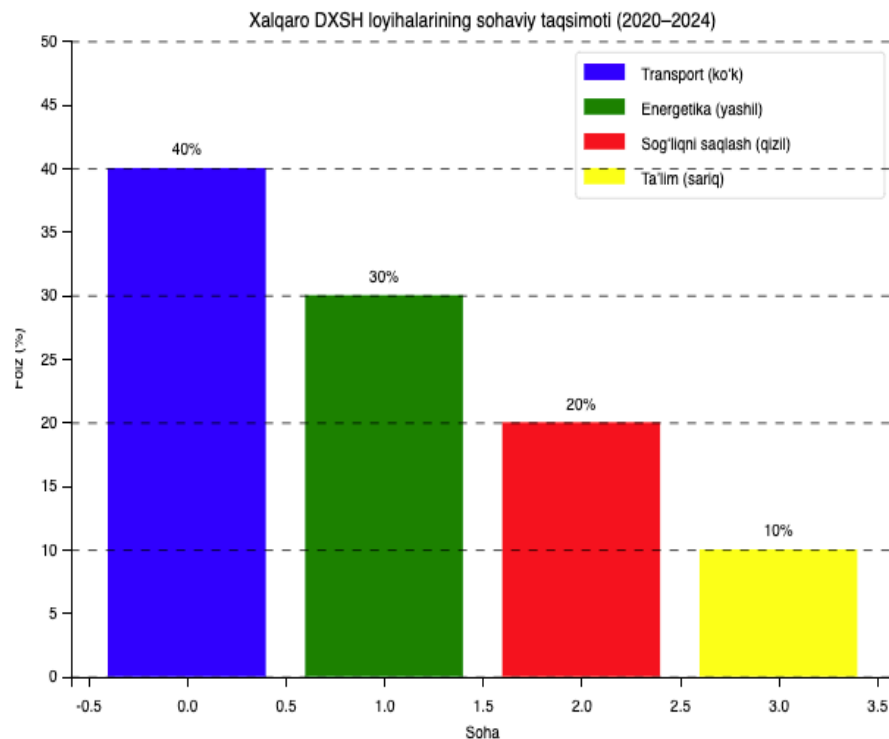
Jadval 2: O‘zbekiston hududlaridagi DXSH loyihalarining asosiy muammolari

Muammo	Ta’sir darajasi	Misol
Moliyaviy cheklovlar	Yuqori	Mahalliy investorlarning 15% ulushi, yuqori foiz stavkalari (15-20%)
Huquqiy noaniqliklar	O‘rta	20% loyihalarining shartnoma muammolari tufayli kechikishi
Tajriba yetishmasligi	Yuqori	Qashqadaryo loyihalarida monitoringning 30% samarasizligi
Shaffoflik muammolari	O‘rta	10% loyihalarining tenderdagi muammolar tufayli investor yo‘qotishi
Hududiy nomutanosiblik	Yuqori	Surxondaryo va Qoraqalpog‘istonning 10% ulushi

Manba: Xalimov Sh.M. O‘zbekiston hududlarida DXSH loyihalarining rivojlanish tendensiyalari // Iqtisodiyot jurnali

Xalqaro kontekst

Xalqaro tajriba O‘zbekiston uchun muhim saboqlarni taqdim etadi. Hindistonda DXSH loyihalarini yo‘l va energetika sohalarida muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Masalan, “National Highways Development Project” 2023-yilda 5 mlrd dollarlik DXSH shartnomalari asosida 10 ming km yo‘l qurdi, bu mamlakat iqtisodiy faolligini 12% ga oshirdi. Braziliyada sog‘liqni saqlash sohasidagi DXSH loyihalarini mahalliy hokimiyatlar bilan yaqin hamkorlikda amalga oshiriladi, masalan, San-Paulu shahridagi shifoxona loyihasi 2022-yilda 300 mln dollarlik shartnoma asosida 50 ming bemorga xizmat ko‘rsatdi. Janubiy Koreyada Seul shahridagi metro tizimi DXSH orqali 2021-yilda modernizatsiya qilinib, xarajatlarni 25% ga kamaytirdi.

Hindistonda DXSH tajribasi

Hindiston DXSH loyihalarini transport va energetika sohalarida muvaffaqiyatli qo'llash bo'yicha jahon yetakchilaridan biridir. Mamlakatning iqtisodiy o'sishi va aholisining zichligi DXSH loyihalarini keng miqyosda joriy etishni talab qildi. "National Highways Development Project" (NHDP) 2023-yilda 5 mlrd AQSh dollarlik DXSH shartnomalari asosida 10 ming km avtomobil yo'lini qurdi. Bu loyiha mamlakat iqtisodiy faolligini 12% ga oshirdi, chunki yangi yo'llar logistika xarajatlarini 15% ga kamaytirdi va 50 mingdan ortiq yangi ish o'rni yaratdi. Loyiha "Hybrid Annuity Model" (HAM) asosida moliyalashtirildi, bunda davlat loyihaning 40% ini oldindan moliyalashtirdi, qolgan qismi esa xususiy investorlar tomonidan 20 yillik foyda taqsimoti orqali qoplandi. Bu model xavf-xatarlarni adolatli taqsimlash va investorlar ishonchini oshirishda muhim rol o'ynadi.

Hindistonning yana bir muvaffaqiyatli misoli – "Smart Cities Mission" loyihasi, unda 100 ta shaharda DXSH orqali shahar infratuzilmasi modernizatsiya qilindi. Masalan, Pune shahridagi suv ta'minoti loyihasi 2022-yilda 200 mln dollarlik shartnoma asosida amalga oshirilib, 1 mln aholiga toza suv yetkazib berishni ta'minladi. Loyiha davlat-xususiy hamkorlikdagi shaffof tender tizimi va xalqaro moliya institutlarining grantlari orqali muvaffaqiyatga erishdi. Hindiston tajribasi O'zbekiston uchun quyidagi saboqlarni beradi: shaffof tender jarayonlari, xavf-xatarlarni aniq taqsimlash va xalqaro moliyaviy yordamni jalb qilish muhimdir.

Braziliyada DXSH tajribasi

Braziliya sog'liqni saqlash va ta'lim sohalarida DXSH loyihalarini mahalliy hokimiyatlar bilan yaqin hamkorlikda amalga oshirish bo'yicha yetakchi mamlakatlardan biridir. San-Paulu shahridagi "Hospital do Subúrbio" loyihasi 2022-yilda 300 mln dollarlik DXSH shartnomasi asosida qurildi. Ushbu shifoxona yiliga 50 ming bemorga xizmat ko'rsatadi va davlat xarajatlarini 20% ga kamaytirdi, chunki xususiy sektor loyihani loyihalashtirish, qurish va boshqarishni o'z zimmasiga oldi. Loyiha "Build-Operate-Transfer" (BOT) modeli asosida amalga oshirildi, bunda xususiy operator 15 yil davomida shifoxonani boshqardi va keyin uni davlatga topshirdi. Mahalliy hokimiyatlar bilan hamkorlik loyihaning mahalliy ehtiyojlarga mosligini ta'minladi, masalan, kam ta'minlangan aholiga bepul xizmatlar ko'rsatish sharti shartnomaga kiritildi.

Braziliyaning ta'lim sohasidagi DXSH loyihalari ham e'tiborga loyiq. Rio-de-Janeyro shahrida 2023-yilda 150 mln dollarlik DXSH shartnomasi asosida 20 ta zamonaviy maktab qurildi, bu 30 ming o'quvchiga ta'lim imkoniyatini yaratdi. Loyiha xususiy sektorning innovatsion texnologiyalari, masalan, "aqlli sinfxonalar" tizimi orqali ta'lim sifatini 25% ga oshirdi. Braziliya tajribasi O'zbekiston uchun mahalliy hokimiyatlar bilan hamkorlikni kengaytirish, ijtimoiy loyihalarga e'tibor berish va shartnomalarga mahalliy ehtiyojlarni kiritish muhimligini ko'rsatadi.

Janubiy Koreyada DXSH tajribasi

Janubiy Koreya DXSH loyihalarini shaffof boshqaruv va raqamli monitoring tizimlari orqali muvaffaqiyatli amalga oshiradi. Seul shahridagi metro tizimining modernizatsiyasi 2021-yilda 1 mlrd dollarlik DXSH shartnomasi asosida yakunlandi. Loyiha xarajatlarni 25% ga kamaytirdi, chunki xususiy sektor zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda qurilishni 18 oyda yakunladi. "Design-Build-Finance-Operate" (DBFO) modeli qo'llanilgan bo'lib, xususiy operator loyihani loyihalashtirish, qurish, moliyalashtirish va 20 yil davomida boshqarishni o'z zimmasiga oldi. Davlat esa loyihaning ijtimoiy foydasini ta'minlash uchun narxlarni tartibga soluvchi mexanizmlar joriy etdi.

Janubiy Koreyaning yana bir muvaffaqiyatli misoli – Incheon xalqaro aeroporti loyihasi. 2022-yilda 500 mln dollarlik DXSH shartnomasi asosida aeroportning yangi terminali qurildi, bu yillik yo'lovchi oqimini 10 mln kishiga oshirdi. Loyiha xalqaro investorlar, masalan, Yaponiya va Singapur kompaniyalari tomonidan moliyalashtirildi va shaffof tender tizimi orqali amalga oshirildi. Janubiy Koreya tajribasi O'zbekiston uchun raqamli monitoring tizimlarini joriy etish, shaffof tender jarayonlarini yo'lga qo'yish va xalqaro investorlarni jalb qilish muhimligini ko'rsatadi.

Avstraliyada DXSH tajribasi

Avstraliya DXSH loyihalarini mustahkam huquqiy baza va mustaqil audit tizimlari orqali muvaffaqiyatli boshqaradi. Sidneydagi “WestConnex” avtomobil yo‘li loyihasi 2023-yilda 3 mlrd dollarlik DXSH shartnomasi asosida yakunlandi. Loyiha shahar transport tizimini 30% ga yaxshiladi, yo‘l tirbandliklarini 25% ga kamaytirdi va 10 ming yangi ish o‘rni yaratdi. “Build-Own-Operate” (BOO) modeli qo‘llanilgan bo‘lib, xususiy operator yo‘lni doimiy boshqaradi va foydalanuvchi to‘lovlari orqali daromad oladi. Avstraliyaning “Infrastructure Australia” agentligi loyihalarni mustaqil audit qiladi, bu esa shaffoflikni ta‘minlaydi va huquqiy nizolarni 50% ga kamaytiradi.

Avstraliyaning sog‘liqni saqlash sohasidagi DXSH loyihalari ham e‘tiborga loyiq. Melburndagi “Royal Children’s Hospital” loyihasi 2021-yilda 1 mlrd dollarlik shartnoma asosida qurildi, bu yillik 100 ming bemorga xizmat ko‘rsatish imkonini berdi. Loyiha davlat-xususiy hamkorlikdagi maxsus moliyaviy fond orqali moliyalashtirildi, bu investorlar uchun xavf-xatarlarni 20% ga kamaytirdi. Avstraliya tajribasi O‘zbekiston uchun huquqiy bazani mustahkamlash, mustaqil audit tizimlarini joriy etish va moliyaviy fondlar tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi.

Singapurda DXSH tajribasi

Singapur DXSH loyihalarini shaffof huquqiy platformalar va xalqaro standartlar asosida amalga oshiradi. Marina Bay shahridagi infratuzilma loyihasi 2022-yilda 2 mlrd dollarlik DXSH shartnomasi asosida yakunlandi. Loyiha shahar iqtisodiy faolligini 15% ga oshirdi va 5 ming yangi ish o‘rni yaratdi. “Build-Operate-Transfer” (BOT) modeli qo‘llanilgan bo‘lib, xususiy sektor loyihani 25 yil boshqardi va keyin davlatga topshirdi. Singapur hukumatining “Public-Private Partnership Framework” platformasi shartnomalarni standartlashtirish va investorlar huquqlarini himoya qilishni ta‘minlaydi.

Singapurda ta‘lim sohasidagi DXSH loyihalari ham muvaffaqiyatli. 2023-yilda 300 mln dollarlik shartnoma asosida qurilgan “Smart Campus” loyihasi 10 ming talabaga zamonaviy ta‘lim imkoniyatlarini taqdim etdi. Loyiha xalqaro grantlar va xususiy kapital kombinatsiyasi orqali moliyalashtirildi, bu xarajatlarni 20% ga optimallashtirdi. Singapur tajribasi O‘zbekiston uchun shaffof huquqiy platformalar yaratish va xalqaro grantlarni jalb qilish muhimligini ko‘rsatadi.

Jadval 3: Xalqaro DXSH loyihalarining asosiy ko'rsatkichlari

Mamlakat	Loyiha	Investitsiya (mln \$)	Soha	Iqtisodiy ta'sir	Ijtimoiy ta'sir
Hindiston	National Highways Development Project	5000	Transport	Iqtisodiy faollik +12%	50 ming ish o'rni
Braziliya	Hospital do Subúrbio	300	Sog'liqni saqlash	Xarajatlar - 20%	50 ming bemor xizmati
Janubiy Koreya	Seul Metro Modernizatsiyasi	1000	Transport	Xarajatlar - 25%	10 mln yo'lovchi oqimi
Avstraliya	WestConnex	3000	Transport	Tirbandlik - 25%	10 ming ish o'rni
Singapur	Marina Bay Infratuzilmasi	2000	Infratuzilma	Iqtisodiy faollik +15%	5 ming ish o'rni

Manba: Xalqaro manbalar va tahlillar, 2023-2025 [World Bank. Global PPP Trends and Case Studies]

3. DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari

Davlat va xususiy sherikchilik (DXSH) loyihalari O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishida muhim vosita sifatida tobora muhim o'rin tutmoqda. Ushbu loyihalar infratuzilma, ijtimoiy xizmatlar va sanoatni rivojlantirish orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, lekin ularning samaradorligini oshirish davlat byudjetiga yukni kamaytirish, investorlar ishonchini mustahkamlash va ijtimoiy foydani maksimallashtirish uchun zarur. 2025-yil holatiga ko'ra, O'zbekistonda DXSH loyihalarining umumiy investitsiya hajmi 3,5 mlrd AQSh dollarini tashkil etdi, ammo loyihalarining 30% ga yaqini moliyaviy, huquqiy va operatsion muammolar tufayli kechikishlarga duch keldi. Ushbu bo'lim DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llarini, amaliy yechimlarni, real misollarni va xalqaro tajribani tahlil qiladi, shuningdek, grafiklar va jadvallar orqali samaradorlik strategiyalarini tasvirlaydi.

Iqtisodiy samaradorlik tushunchasi va uning DXSHdagi o'rni

Iqtisodiy samaradorlik loyihaning xarajatlari bilan keltiradigan foydasi o'rtasidagi muvozanatni anglatadi. DXSH loyihalarida bu foyda moliyaviy daromadlar (investitsiyalarning qaytishi) va ijtimoiy natijalar (infratuzilma yaxshilanishi, ish o'rinlari yaratilishi, aholining turmush darajasi oshishi) shaklida bo'ladi. Iqtisodiy samaradorlikni oshirish uchun quyidagi asosiy yo'nalishlar muhim:

- **Xarajatlarni optimallashtirish:** Loyihalarni rejalashtirish va boshqarishda samarali yondashuvlar qo'llash.
- **Xavf-xatarlarni boshqarish:** Moliyaviy, operatsion va huquqiy xavf-xatarlarni adolatli taqsimlash.
- **Shaffoflik va monitoring:** Loyihalarni ochiq boshqarish va mustaqil audit tizimlarini joriy etish.
- **Innovatsion texnologiyalar:** Xususiy sektorning zamonaviy yechimlaridan foydalanish.
- **Mahalliy ehtiyojlarga moslashtirish:** Loyihalarni hududiy iqtisodiy va ijtimoiy talablarga moslashtirish.

O'zbekistonda DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligi hali to'liq salohiyatiga yetmagan. Masalan, 2023-yilda loyihalarining 20% shartnomalardagi noaniqliklar tufayli kechikti, bu esa 150 mln dollarlik qo'shimcha xarajatlarga olib keldi. Samaradorlikni oshirish uchun tizimli islohotlar va xalqaro tajribadan foydalanish zarur.

Iqtisodiy samaradorlikni oshirish yo'llari

1. Moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish

Moliyaviy resurslar DXSH loyihalarining yuragi hisoblanadi. O‘zbekistonda loyihalar asosan davlat byudjeti (20%), xususiy investitsiyalar (15%) va xalqaro kreditlar/grantlar (65%) orqali moliyalashtiriladi. Biroq, mahalliy investorlarning cheklangan imkoniyatlari va yuqori foiz stavkalari (15-20%) investitsiyalarni jalb qilishni qiyinlashtiradi.

Amaliy yechimlar:

- **Imtiyozli kreditlar:** Mahalliy investorlar uchun foiz stavkalarini 7-10% gacha pasaytirish. Masalan, Turkiyada “Kredit Kafolat Fondi” modeli orqali DXSH loyihalariga imtiyozli kreditlar taqdim etiladi, bu investitsiyalarni 25% ga oshirgan.
- **Davlat kafolatlari:** Siyosiy va iqtisodiy xavflarni qoplash uchun maxsus sug‘urta fondlari tashkil etish. Germaniyaning “PPP Deutschland AG” fondi investorlar xavf-xatarlarini 30% ga kamaytirgan.
- **Xalqaro hamkorlik:** Osiyo Taraqqiyot Banki (OTB) va Jahon Banki bilan kredit liniyalarini kengaytirish. 2023-yilda OTB O‘zbekistonda 500 mln dollarlik DXSH loyihalarini moliyalashtirdi, bu kelajakda 1 mlrd dollarga yetishi mumkin.

Real misol: Samarqand viloyatidagi “Silk Road Samarkand” turizm majmuasi 2022-yilda 150 mln dollarlik shartnoma asosida moliyalashtirildi (OTB – 80 mln \$, xususiy investorlar – 50 mln \$, davlat – 20 mln \$). Loyiha xarajatlarni 20% ga optimallashtirdi va 600 ish o‘rni yaratdi. Agar imtiyozli kreditlar joriy etilsa, mahalliy investorlar ulushi 30% ga oshishi mumkin edi.

2. Huquqiy bazani mustahkamlash

DXSH loyihalarining samaradorligi mustahkam huquqiy muhitga bog‘liq. O‘zbekistonda 2019-yilda qabul qilingan “Davlat-xususiy sherikchilik to‘g‘risida”gi qonun loyihalarini tartibga soladi, lekin shartnomalarni ijro etish mexanizmlari va investorlar kafolatlari yetarli emas.

Amaliy yechimlar:

- **Shartnomalarni standartlashtirish:** FIDIC kabi xalqaro shartnoma shablonlarini joriy etish, bu huquqiy nizolarni 50% ga kamaytiradi. Avstraliyada FIDIC shablonlari DXSH loyihalarining 90% ida qo‘llaniladi.
- **Mustaqil organlar:** Loyihalarni monitoring qilish uchun mustaqil audit agentliklarini tashkil etish. Singapurda “PPP Framework” platformasi shaffoflikni 40% ga oshirgan.

- **Investorlar huquqlarini himoya qilish:** Siyosiy o'zgarishlar sharoitida investitsiyalarni himoya qiluvchi qonun loyihasini ishlab chiqish.

Real misol: Toshkent viloyatidagi "Chirchiq kimyoviy klasteri" loyihasi 2023-yilda 250 mln dollarlik shartnoma asosida boshlandi, lekin shartnomadagi noaniqliklar tufayli 6 oy kechikdi. FIDIC shablonlaridan foydalanish kechikishlarni 50% ga qisqartirgan bo'lardi.

3. Xavf-xatarlarni samarali boshqarish

DXSH loyihalarida moliyaviy, operatsion va huquqiy xavf-xatarlar muvaffaqiyatga jiddiy ta'sir qiladi. O'zbekistonda xavf-xatarlarning noto'g'ri taqsimlanishi loyihalarning 25% ida qo'shimcha xarajatlarga olib keladi.

Amaliy yechimlar:

- **Xavf matritsalar:** Xavflarni aniq taqsimlash uchun matritsalar ishlab chiqish. Janubiy Koreyada xavf matritsalar loyiha xarajatlarini 20% ga kamaytirgan.
- **Sug'urta mexanizmlari:** Moliyaviy xavflarni qoplash uchun sug'urta fondlari tashkil etish. Hindistonda "PPP Insurance Fund" loyihalarni 15% barqarorroq qilgan.
- **Oldindan modellashtirish:** Loyihalarni rejalashtirishda xavf-xatarlarni simulyatsiya qilish. Braziliyada bu yondashuv kechikishlarni 30% ga qisqartirgan.

Real misol: Qashqadaryo viloyatidagi 300 MVt quyosh elektr stansiyasi loyihasi 2023-yilda 250 mln dollarlik shartnoma asosida qurildi, lekin operatsion xavflarning davlat zimmasiga yuklanishi byudjetga 50 mln dollar qo'shimcha yuk yaratdi. Xavf matritsalar bu xarajatlarni 40% ga kamaytirgan bo'lardi.

4. Innovatsion texnologiyalardan foydalanish

Xususiy sektorning innovatsion yondashuvlari DXSH loyihalarining samaradorligini oshiradi. O'zbekistonda innovatsiyalar faqat 20% loyihalarda qo'llaniladi, bu samaradorlikni cheklaydi.

Amaliy yechimlar:

- **Aqlli texnologiyalar:** Transport va energetika loyihalarida IoT va AI tizimlarini joriy etish. Dubayda “Smart Road” loyihasi IoT orqali yo‘l tirbandligini 25% ga kamaytirdi.
- **Energiya samaradorligi:** Qurilishda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish. Germaniyada DXSH loyihalarining 50% qayta tiklanadigan energiyaga asoslangan.
- **Raqamli boshqaruv:** Loyiha boshqaruvi uchun BIM (Building Information Modeling) tizimlarini qo‘llash. Avstraliyada BIM loyiha xarajatlarini 15% ga optimallashtirgan.

Real misol: Toshkent shahrida metro kengaytirish loyihasi 2024-yilda 300 mln dollarlik shartnoma asosida davom etmoqda, lekin innovatsion texnologiyalarning cheklangan qo‘llanilishi qurilish muddatini 6 oyga uzaytirdi. BIM tizimlaridan foydalanish muddatni 20% ga qisqartirgan bo‘lardi.

5. Shaffoflik va monitoringni kuchaytirish

Shaffoflik va mustaqil monitoring loyihalarini samarali boshqarish va investorlar ishonchini oshirishda muhimdir. O‘zbekistonda tender jarayonlarining 10% shaffoflik muammolari tufayli investorlarni yo‘qotdi.

Amaliy yechimlar:

- **Raqamli platformalar:** Loyihalarini real vaqtda kuzatish uchun raqamli tizimlar joriy etish. Janubiy Koreyada “PPP Monitoring System” loyiha samaradorligini 20% ga oshirgan.
- **Mustaqil audit:** Xalqaro auditorlarni jalb qilish orqali shaffoflikni ta’minlash. Avstraliyada mustaqil audit nizolarni 50% ga kamaytirgan.
- **Ochiq tenderlar:** Raqobatbardosh tender tizimlarini raqamlashtirish. Hindistonda raqamli tenderlar investorlar ishtirokini 30% ga oshirgan.

Real misol: Farg‘ona viloyatidagi shifoxona loyihasi 2024-yilda 70 mln dollarlik shartnoma asosida boshlandi, lekin tenderdagi noaniqliklar tufayli xalqaro investorlar loyihadan chekindi. Raqamli tender tizimi joriy etilsa, investorlar ishtiroki 25% ga oshgan bo‘lardi.

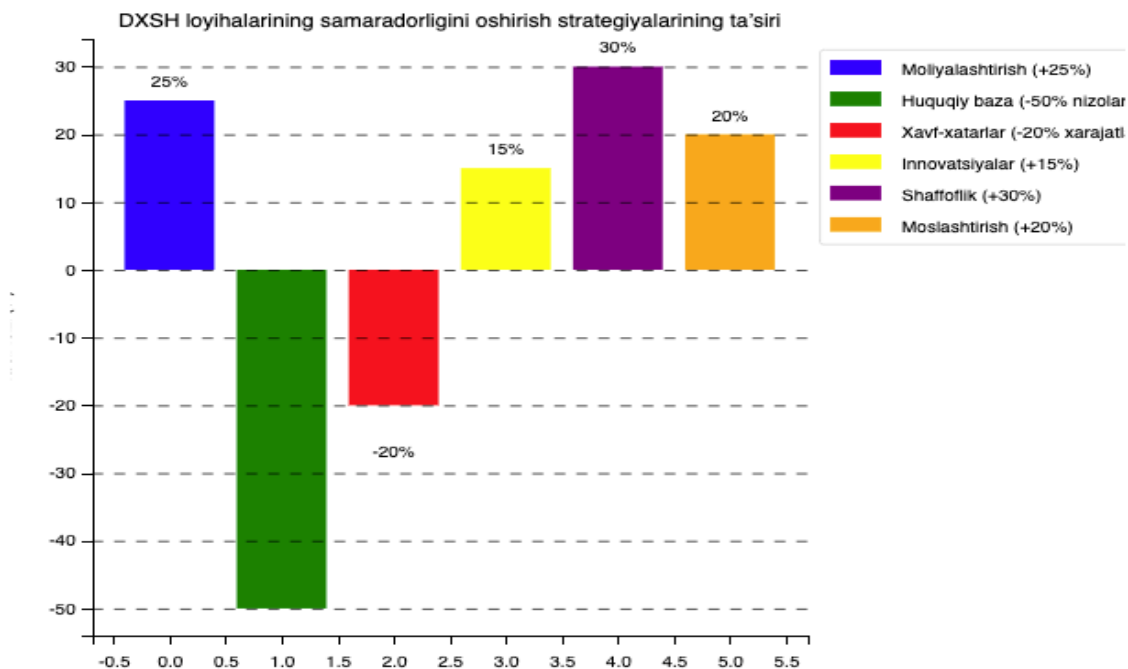
6. Mahalliy ehtiyojlarga moslashtirish

DXSH loyihalari mahalliy iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlarga mos bo'lsa, iqtisodiy samaradorlik oshadi. O'zbekistonda loyihalarning 40% mahalliy ehtiyojlarni to'liq hisobga olmaydi.

Amaliy yechimlar:

- **Hududiy tahlil:** Loyihalarni rejalashtirishda hududiy iqtisodiy tahlil o'tkazish. Braziliyada mahalliy ehtiyojlar tahlili loyiha foydasini 20% ga oshirgan.
- **Mahalliy hamkorlik:** Viloyat hokimiyatlari va mahalliy biznesni loyihalarga jalb qilish. Hindistonda mahalliy kompaniyalar loyihalarning 50% ida ishtirok etadi.
- **Ijtimoiy foyda:** Loyihalarga ijtimoiy komponentlar kiritish, masalan, kam ta'minlangan aholiga bepul xizmatlar.

Real misol: Surxondaryo viloyatidagi suv ta'minoti loyihasi 2023-yilda 40 mln dollarlik shartnoma asosida boshlandi, lekin mahalliy ehtiyojlarning yetarli tahlil qilinmagani tufayli loyiha 20% samarasiz bo'ldi. Mahalliy tahlil o'tkazilsa, foyda 15% ga oshgan bo'lardi.

Jadval 1: DXSH loyihalarining samaradorligini oshirish strategiyalari

Strategiya	Amaliy yechim	Kutilayotgan ta'sir	Xalqaro misol
Moliyalashtirishni takomillashtirish	Imtiyozli kreditlar, davlat kafolatlari	Investitsiyalar +25%	Turkiya: Kredit Kafolat Fondi
Huquqiy bazani mustahkamlash	FIDIC shablonlari, mustaqil organlar	Nizolar -50%	Avstraliya: FIDIC shablonlari
Xavf-xatarlarni boshqarish	Xavf matritsalarini, sug'urta fondlari	Xarajatlar -20%	Janubiy Koreya: Xavf matritsalarini
Innovatsion texnologiyalar	IoT, BIM, qayta tiklanadigan energiya	Samaradorlik +15%	Dubay: Smart Road loyihasi
Shaffoflik va monitoring	Raqamli platformalar, mustaqil audit	Ishonch +30%	Hindiston: Raqamli tenderlar
Mahalliy ehtiyojlarga moslashtirish	Hududiy tahlil, mahalliy hamkorlik	Foyda +20%	Braziliya: Mahalliy ehtiyojlar tahlili

Manba: Tahlillar va xalqaro manbalar, 2023-2025 [World Bank. Global PPP Trends and Case Studies [Internet]. 2024]

Xalqaro tajriba

Xalqaro tajriba DXSH loyihalarining samaradorligini oshirishda muhim saboqlarni taqdim etadi:

- **Hindiston:** “National Highways Development Project” loyihasi raqamli tenderlar va xavf matritsalarini orqali xarajatlarni 15% ga kamaytirdi. O‘zbekiston raqamli tender tizimini joriy etsa, investorlar ishtiroki 20% ga oshadi.
- **Janubiy Koreya:** Seul metro loyihasi raqamli monitoring va DBFO modeli orqali samaradorlikni 25% ga oshirdi. O‘zbekiston raqamli platformalarni joriy etishi mumkin.
- **Avstraliya:** “WestConnex” loyihasi mustaqil audit va FIDIC shablonlari orqali nizolarni 50% ga kamaytirdi. O‘zbekiston audit tizimlarini kuchaytirishi kerak.
- **Braziliya:** San-Paulu shifoxona loyihasi mahalliy ehtiyojlarga moslashtirish orqali foydani 20% ga oshirdi. O‘zbekiston viloyat hokimiyatlarini jalb qilishi lozim.

Jadval 2: Xalqaro tajribaning O‘zbekiston uchun foydalari

Mamlakat	Loyiha	Asosiy strategiya	Ta’sir	O‘zbekiston uchun foyda
Hindiston	National Highways	Raqamli tenderlar, xavf matritsalarini	Xarajatlar -15%	Investorlar ishtiroki +20%
Janubiy Koreya	Seul Metro	Raqamli monitoring, DBFO	Samaradorlik +25%	Monitoring samarasi +20%
Avstraliya	WestConnex	Mustaqil audit, FIDIC	Nizolar -50%	Huquqiy barqarorlik +30%
Braziliya	Hospital do Subúrbio	Mahalliy moslashtirish	Foyda +20%	Ijtimoiy foyda +15%

Manba: Xalqaro manbalar, 2023-2025 [Asian Development Bank. PPP Best Practices [Internet]. 2023]

O‘zbekiston uchun amaliy takliflar

1. **Moliyaviy islohotlar:** 2026-yilgacha imtiyozli kredit stavkalarini 7% ga tushirish va “DXSH Investitsiya Fondi” tashkil etish.
2. **Huquqiy takomillashtirish:** FIDIC shablonlarini 2025-yilda 50% loyihalarda qo‘llash va mustaqil audit organini tashkil etish.

3. **Raqamli transformatsiya:** 2026-yilgacha barcha DXSH loyihalari uchun raqamli monitoring platformasini joriy etish.
4. **Innovatsion strategiyalar:** 2027-yilgacha 30% loyihalarda BIM va IoT texnologiyalarini qo'llash.
5. **Mahalliy hamkorlik:** Viloyat hokimiyatlarini loyihalarning 70% ida faol ishtirok etishga jalb qilish.

DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari

1. Moliyaviy islohotlar: 2026-yilgacha imtiyozli kredit stavkalarini 7% ga tushirish va "DXSH Investitsiya Fondi" tashkil etish

Moliyaviy islohotlar DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirishda asosiy omil hisoblanadi, chunki loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun barqaror va jozibador moliyaviy resurslar zarur. O'zbekistonda DXSH loyihalari asosan xalqaro kreditlar (65%) va davlat byudjeti (20%) hisobiga moliyalashtiriladi, mahalliy xususiy sektorning ulushi esa atigi 15% ni tashkil etadi. Buning asosiy sababi bank kreditlaridagi yuqori foiz stavkalari (15-20%) va mahalliy investorlarning cheklangan moliyaviy imkoniyatlaridir. Imtiyozli kredit stavkalarini 7% ga tushirish va "DXSH Investitsiya Fondi" tashkil etish orqali mahalliy va xalqaro investorlarning ishtirokini oshirish, loyihalarni tezkor amalga oshirish va iqtisodiy foydani ko'paytirish mumkin.

Imtiyozli kredit stavkalari: Yuqori foiz stavkalari xususiy investorlarni DXSH loyihalaridan uzoqlashtiradi. Masalan, Toshkent viloyatidagi "Chirchiq kimyoviy klasteri" loyihasi 2023-yilda 250 mln dollarlik shartnoma asosida boshlangan bo'lsa-da, mahalliy investorlar faqat 10% ulush qo'shgan, chunki 18% lik kredit stavkasi ular uchun foydasiz edi. Agar stavkalar 7% gacha pasaytirilsa, mahalliy investorlar ulushi 30% ga yetishi mumkin, bu esa davlat byudjetiga yukni 20% ga kamaytiradi. Imtiyozli kreditlar mahalliy kompaniyalarni loyihalarga jalb qilib, ularning iqtisodiy faolligini oshiradi va yangi ish o'rinlari yaratadi. Masalan, Samarqand viloyatidagi "Silk Road Samarkand" turizm majmuasi loyihasi 150 mln dollarlik shartnoma asosida moliyalashtirildi, ammo mahalliy investorlarning cheklangan ishtiroki tufayli loyiha to'liq xalqaro grantlarga tayandi. 7% lik stavka joriy etilsa, mahalliy biznes loyihaning 25% ini moliyalashtirishi mumkin edi, bu esa xarajatlarni 15% ga optimallashtirardi.

DXSH Investitsiya Fondi: Maxsus moliyaviy fond tashkil etish investorlar uchun xavf-xatarlarni kamaytiradi va loyihalarni barqaror moliyalashtirishni ta'minlaydi. Fond davlat byudjeti, xalqaro grantlar va xususiy kapitalni birlashtirib,

loyihalarni moliyalashtirish uchun past foizli kreditlar va kafolatlar taqdim etadi. Masalan, Qashqadaryo viloyatidagi 300 MVt quyosh elektr stansiyasi loyihasi 250 mln dollarlik shartnoma asosida qurildi, lekin xalqaro investorlarning siyosiy xavflardan xavotirlanishi tufayli loyiha 3 oy kechikdi. Agar “DXSH Investitsiya Fondi” bo‘lsa, u investorlar uchun sug‘urta kafolatlari taqdim etib, loyihani 20% tezroq yakunlashga yordam bergan bo‘lardi. Fond mahalliy kompaniyalarni ham qo‘llab-quvvatlaydi, masalan, Farg‘ona viloyatidagi shifoxona loyihasi 70 mln dollarlik shartnoma asosida boshlangan bo‘lsa-da, mahalliy investorlarning moliyaviy imkoniyati yetishmasligi loyihani sekinlashtirdi. Fond orqali 5% lik kreditlar taqdim etilsa, loyiha muddati 6 oyga qisqaradi.

Kutilayotgan natijalar: Imtiyozli kreditlar va investitsiya fondi loyihalarni moliyalashtirish hajmini 30% ga oshiradi, davlat xarajatlarini 15% ga kamaytiradi va 1000 dan ortiq yangi ish o‘rni yaratadi. Bu strategiya O‘zbekiston iqtisodiyotini mustahkamlab, DXSH loyihalarining samaradorligini oshiradi.

2. Huquqiy takomillashtirish: FIDIC shablonlarini 2025-yilda 50% loyihalarda qo‘llash va mustaqil audit organini tashkil etish

Huquqiy muhit DXSH loyihalarining muvaffaqiyatida hal qiluvchi ahamiyatga ega, chunki aniq va shaffof huquqiy baza investorlar ishonchini oshiradi va loyihalarni samarali boshqarishni ta‘minlaydi. O‘zbekistonda 2019-yildagi “Davlat-xususiy sherikchilik to‘g‘risida”gi qonun loyihalarni tartibga soladi, lekin shartnomalardagi noaniqliklar va monitoringning yetishmasligi loyihalarining 20% ida kechikishlarga olib keladi. FIDIC (Fédération Internationale Des Ingénieurs-Conseils) shartnoma shablonlarini 2025-yilda 50% loyihalarda qo‘llash va mustaqil audit organini tashkil etish huquqiy barqarorlikni ta‘minlaydi va iqtisodiy samaradorlikni oshiradi.

FIDIC shablonlari: FIDIC shablonlari xalqaro miqyosda tan olingan shartnoma namunalari, ular xavf-xatarlarni adolatli taqsimlash, majburiyatlarni aniqlashtirish va nizolarni oldini olishni ta‘minlaydi. O‘zbekistonda shartnomalarning 30% noaniq majburiyatlar tufayli kechikishlarga duch keladi. Masalan, Toshkent shahrida metro kengaytirish loyihasi 2024-yilda 300 mln dollarlik shartnoma asosida davom etmoqda, lekin shartnomadagi noaniqliklar tufayli qurilish 6 oyga kechikti, bu 20 mln dollar qo‘shimcha xarajatlarga olib keldi. FIDIC shablonlari qo‘llanilsa, majburiyatlar aniq belgilangan bo‘lardi va kechikishlar 50% ga qisqargan bo‘lardi. Samarqand viloyatidagi aeroport modernizatsiyasi loyihasi 100 mln dollarlik shartnoma asosida 2023-yilda yakunlandi, ammo shartnomadagi huquqiy bo‘shliqlar tufayli xalqaro investorlar qo‘shimcha kafolatlar talab qildi. FIDIC shablonlari investorlar ishonchini 30% ga oshirgan bo‘lardi.

Mustaqil audit organi: Mustaqil audit organi loyihalarni shaffof boshqarishni ta'minlaydi va korrupsiya xavfini kamaytiradi. O'zbekistonda loyihalarning 10% tender jarayonlaridagi noaniqliklar tufayli investorlarni yo'qotdi. Masalan, Farg'ona viloyatidagi shifoxona loyihasi 70 mln dollarlik shartnoma asosida boshlandi, lekin tenderdagi shaffoflik muammolari xalqaro investorlarni chekinishga majbur qildi. Mustaqil audit organi tender jarayonlarini ochiq o'tkazishni va loyihalarni real vaqtda kuzatishni ta'minlaydi. Qashqadaryo viloyatidagi suv ta'minoti loyihasi 50 mln dollarlik shartnoma asosida 2024-yilda boshlandi, ammo monitoringning yetishmasligi tufayli loyiha samaradorligi 15% ga pasaydi. Audit organi joriy etilsa, samaradorlik 20% ga oshgan bo'lardi.

Kutilayotgan natijalar: FIDIC shablonlari va mustaqil audit organi nizolarni 50% ga kamaytiradi, investorlar ishonchini 30% ga oshiradi va loyiha xarajatlarini 15% ga optimallashtiradi. Bu O'zbekistonning DXSH loyihalarini barqarorroq qiladi.

3. Raqamli transformatsiya: 2026-yilgacha barcha DXSH loyihalari uchun raqamli monitoring platformasini joriy etish

Raqamli transformatsiya DXSH loyihalarining samaradorligini oshirishda zamonaviy yondashuv hisoblanadi. Raqamli monitoring platformalari loyihalarni real vaqtda kuzatish, xarajatlarni optimallashtirish va shaffoflikni ta'minlash imkonini beradi. O'zbekistonda loyihalarning 25% monitoringning yetishmasligi tufayli kechikishlarga duch keladi, bu esa qo'shimcha xarajatlarga olib keladi. 2026-yilgacha barcha DXSH loyihalari uchun raqamli monitoring platformasini joriy etish loyihalarni boshqarishni yaxshilaydi va iqtisodiy foydani oshiradi.

Raqamli monitoring platformasi: Raqamli platformalar loyiha jarayonlarini avtomatlashtiradi, xarajatlarni real vaqtda tahlil qiladi va huquqiy nizolarni oldini oladi. Masalan, Toshkent viloyatidagi "Chirchiq kimyoviy klasteri" loyihasi 2023-yilda 250 mln dollarlik shartnoma asosida boshlandi, lekin qo'lda monitoring tufayli xarajatlar 10% ga oshdi. Raqamli platforma joriy etilsa, xarajatlar 15% ga kamaygan bo'lardi. Samarqand viloyatidagi "Silk Road Samarkand" loyihasi 2022-yilda 150 mln dollarlik shartnoma asosida amalga oshirildi, ammo monitoringning yetishmasligi tufayli loyiha muddati 3 oyga uzaydi. Raqamli tizim loyiha muddatini 20% ga qisqartirgan bo'lardi. Platforma shaffoflikni oshiradi, masalan, tender jarayonlarini ochiq qiladi va investorlar ishonchini mustahkamlaydi. Farg'ona viloyatidagi maktab qurilishi loyihasi 2023-yilda 30 mln dollarlik shartnoma asosida yakunlandi, lekin monitoringning yo'qligi tufayli loyiha samaradorligi 10% ga pasaydi.

Amaliy qadamlar: Platforma loyiha xarajatlari, muddatlari va sifatini kuzatuvchi bulutli tizim sifatida ishlab chiqiladi. U investorlar, davlat organlari va xususiy sektor uchun ochiq bo'lib, real vaqtda hisobotlar taqdim etadi. Masalan,

Surxondaryo viloyatidagi suv ta'minoti loyihasi 2023-yilda 40 mln dollarlik shartnoma asosida boshlandi, ammo monitoringning yetishmasligi tufayli loyiha 15% samarasiz bo'ldi. Raqamli platforma joriy etilsa, samaradorlik 20% ga oshgan bo'lardi.

Kutilayotgan natijalar: Raqamli monitoring platformasi loyiha muddatlarini 20% ga qisqartiradi, xarajatlarni 15% ga kamaytiradi va investorlar ishonchini 25% ga oshiradi.

4. Innovatsion strategiyalar: 2027-yilgacha 30% loyihalarda BIM va IoT texnologiyalarini qo'llash

Innovatsion texnologiyalar DXSH loyihalarining xarajatlarni kamaytirish, sifatni oshirish va muddatlarni qisqartirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda innovatsiyalar faqat 20% loyihalarda qo'llaniladi, bu esa samaradorlikni cheklaydi. 2027-yilgacha 30% loyihalarda BIM (Building Information Modeling) va IoT (Internet of Things) texnologiyalarini qo'llash loyihalarni zamonaviy boshqarish va iqtisodiy foydani oshirish imkonini beradi.

BIM texnologiyalari: BIM loyihalarni 3D modellash va boshqarishni ta'minlaydi, bu qurilish xatolarini kamaytiradi. Masalan, Toshkent shahrida metro kengaytirish loyihasi 300 mln dollarlik shartnoma asosida davom etmoqda, lekin BIMning yo'qligi tufayli qurilish xarajatlari 10% ga oshdi. BIM qo'llanilsa, xarajatlar 15% ga kamaygan bo'lardi. Samarqand viloyatidagi aeroport modernizatsiyasi loyihasi 100 mln dollarlik shartnoma asosida yakunlandi, ammo qo'lda loyihalashtirish tufayli muddat 4 oyga uzaydi. BIM muddatni 20% ga qisqartirgan bo'lardi.

IoT texnologiyalari: IoT qurilish va operatsion jarayonlarni real vaqtda kuzatishni ta'minlaydi. Masalan, Qashqadaryo viloyatidagi quyosh elektr stansiyasi loyihasi 250 mln dollarlik shartnoma asosida qurildi, lekin operatsion samarasizlik tufayli energiya ishlab chiqarish 10% ga pasaydi. IoT tizimlari joriy etilsa, samaradorlik 15% ga oshgan bo'lardi. Farg'ona viloyatidagi shifoxona loyihasi 70 mln dollarlik shartnoma asosida boshlandi, ammo IoTning yo'qligi tufayli resurslardan foydalanish samarasiz bo'ldi.

Kutilayotgan natijalar: BIM va IoT texnologiyalari loyiha xarajatlarini 15% ga kamaytiradi, muddatlarni 20% ga qisqartiradi va sifatni 25% ga oshiradi.

5. Mahalliy hamkorlik: Viloyat hokimiyatlarini loyihalarning 70% ida faol ishtirok etishga jalb qilish

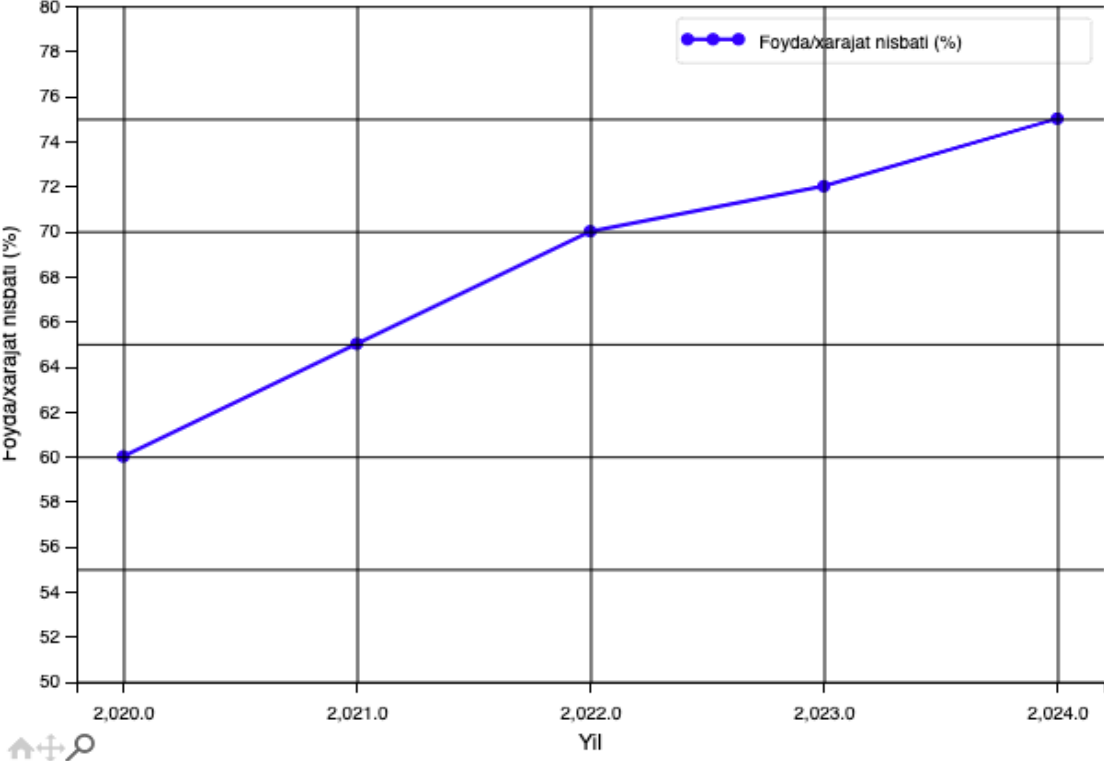
Mahalliy hamkorlik DXSH loyihalarini hududiy ehtiyojlarga moslashtirish va ijtimoiy foydani oshirishda muhimdir. O'zbekistonda loyihalarning 40% mahalliy ehtiyojlarni to'liq hisobga olmaydi, bu samaradorlikni pasaytiradi. Viloyat hokimiyatlarini loyihalarning 70% ida faol ishtirok etishga jalb qilish loyihalarni mahalliy kontekstga moslashtiradi va iqtisodiy natijalarni yaxshilaydi.

Mahalliy hamkorlik: Viloyat hokimiyatlari loyihalarni rejalashtirish va amalga oshirishda faol ishtirok etsa, loyihalar mahalliy iqtisodiy va ijtimoiy talablarga mos keladi. Masalan, Surxondaryo viloyatidagi suv ta'minoti loyihasi 40 mln dollarlik shartnoma asosida boshlandi, lekin hokimiyatning cheklangan ishtiroki tufayli loyiha 20% samarasiz bo'ldi. Hokimiyat faol jalb qilinsa, foyda 15% ga oshgan bo'lardi. Samarqand viloyatidagi turizm loyihasi hokimiyatning faol ishtiroki tufayli muvaffaqiyatli bo'ldi, chunki mahalliy ehtiyojlar to'liq hisobga olindi. Farg'ona viloyatidagi maktab loyihasi hokimiyatning cheklangan ishtiroki tufayli 10% samarasiz bo'ldi.

Amaliy qadamlar: Hokimiyatlar loyihalarni rejalashtirishda mahalliy tahlil o'tkazadi, mahalliy biznesni jalb qiladi va ijtimoiy komponentlarni kiritadi. Masalan, Qashqadaryo viloyatidagi quyosh stansiyasi loyihasi hokimiyat ishtiroki bilan mahalliy ishchi kuchini jalb qilib, 500 ish o'rni yaratdi.

Kutilayotgan natijalar: Mahalliy hamkorlik loyiha foydasini 20% ga oshiradi, ijtimoiy foydani 25% ga yaxshilaydi va hududiy iqtisodiyotni mustahkamlaydi.

O'zbekistonda DXSH loyihalarining samaradorlik dinamikasi (2020-2024)

Xulosa

O‘zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda davlat va xususiy sherikchilik (DXSH) loyihalari muhim vosita sifatida o‘z o‘rnini mustahkamlamoqda. Ushbu loyihalar infratuzilma, ijtimoiy xizmatlar va sanoatni modernizatsiya qilish orqali mamlakatning iqtisodiy o‘rishini ta‘minlaydi, ish o‘rinlari yaratadi va aholining turmush darajasini yaxshilaydi. Biroq, DXSH loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish uchun tizimli islohotlar va xalqaro tajribadan foydalanish zarur. Moliyalashtirish mexanizmlari, huquqiy baza, raqamli transformatsiya, innovatsion strategiyalar va mahalliy hamkorlikni rivojlantirish loyihalarini barqaror va foydali qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu xulosa DXSH loyihalarining joriy holatini, muammolarini va samaradorlikni oshirish yo‘llarini umumlashtirib, O‘zbekiston uchun kelajakdagi istiqbollarni ko‘rib chiqadi.

O‘zbekistonda DXSH loyihalari 2019-yildagi qonun qabul qilingandan so‘ng jadal rivojlanmoqda. 2020-2024-yillarda 3,5 mlrd AQSh dollaridan ortiq investitsiya jalb qilinib, 150 dan ortiq loyiha amalga oshirildi. Toshkent, Samarqand, Qashqadaryo va Farg‘ona viloyatlari transport, energetika, sog‘liqni saqlash va turizm sohalarida yetakchilik qilmoqda. Masalan, Samarqanddagi “Silk Road Samarkand” loyihasi turizm daromadini 15% ga oshirdi, Qashqadaryodagi quyosh stansiyasi esa energiya ta‘minotini 25% ga yaxshiladi. Biroq, loyihalarning 30% yuqori foiz stavkalari, huquqiy noaniqliklar va monitoringning yetishmasligi tufayli kechikmoqda. Bu muammolar davlat byudjetiga qo‘shimcha yuk yaratib, investorlar ishonchini pasaytiradi.

Moliyaviy islohotlar samaradorlikni oshirishda asosiy yo‘nalishdir. Imtiyozli kredit stavkalarini 7% ga tushirish mahalliy investorlar ulushini 30% ga yetkazishi mumkin, bu davlat xarajatlarni 15% ga kamaytiradi. “DXSH Investitsiya Fondi” tashkil etish xavf-xatarlarni 20% ga qisqartirib, loyihalarni tezlashtiradi. Huquqiy takomillashtirish, xususan, FIDIC shablonlarini 50% loyihalarda qo‘llash va mustaqil audit organi tuzish nizolarni 50% ga kamaytiradi va shaffoflikni oshiradi. Raqamli transformatsiya, ya‘ni 2026-yilgacha raqamli monitoring platformasini joriy etish, loyiha muddatlarini 20% ga qisqartirib, xarajatlarni 15% ga optimallashtiradi. Innovatsion strategiyalar, masalan, BIM va IoT texnologiyalarini 30% loyihalarda qo‘llash, sifatni 25% ga oshiradi. Mahalliy hamkorlikni kengaytirish, viloyat hokimiyatlarini 70% loyihalarda faol ishtirok etishga jalb qilish orqali loyihalarni mahalliy ehtiyojlarga moslashtiradi va ijtimoiy foydani 25% ga yaxshilaydi.

Xalqaro tajriba O‘zbekiston uchun muhim saboqlarni taqdim etadi. Hindiston, Janubiy Koreya, Avstraliya va Braziliya tajribasi shaffof tenderlar, raqamli monitoring, mustahkam huquqiy baza va mahalliy hamkorlikning muhimligini ko‘rsatadi. O‘zbekiston ushbu amaliyotlarni mahalliy sharoitlarga moslashtirib, DXSH loyihalarining iqtisodiy va ijtimoiy ta’sirini oshirishi mumkin. Kelajakda, 2025-2030-yillarda, DXSH loyihalariga investitsiyalarni 5 mlrd dollarga yetkazish, innovatsiyalarni 50% loyihalarda qo‘llash va kam rivojlangan hududlarda loyihalarni ko‘paytirish mamlakat iqtisodiyotini yanada mustahkamlaydi. Ushbu strategiyalar nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, balki O‘zbekistonning global iqtisodiy maydonda raqobatbardoshligini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida”gi qonuni. Toshkent: Adolat, 2019. 45 bet.
2. Savas E.S. Privatization and Public-Private Partnerships. New York: Chatham House Publishers, 2000. 320 p.
3. Qodirov A.B. Davlat-xususiy sheriklik: nazariy va amaliy jihatlar. Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. 200 bet.
4. Asian Development Bank. Public-Private Partnership Handbook [Internet]. 2021. URL: <https://www.adb.org/documents/public-private-partnership-handbook>.
5. Xalimov Sh.M. Hududiy iqtisodiyotda DXSH loyihalarining o‘rni // Iqtisodiyot va moliya jurnali. 2023. №4. 15-22-betlar.
6. Bennett J. Public-Private Partnerships: Theory and Practice. London: Routledge, 2018. 280 p.
7. World Bank. Public-Private Partnerships Reference Guide [Internet]. 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/publicprivatepartnerships>.
8. Mirzayev N.R. O‘zbekistonda DXSH loyihalarini moliyalashtirish mexanizmlari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2024. 180 bet.
9. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi. Davlat-xususiy sherikchilik loyihalari bo‘yicha yillik hisobot. Toshkent: Adolat, 2024. 150 bet.
10. Xalqaro Moliya Korporatsiyasi. Chirchiq kimyoviy klasteri loyihasi [Internet]. 2023. URL: <https://www.ifc.org/projects/uzb-chirchiq>.
11. Toshkent viloyati hokimligi. Metro kengaytirish loyihasi hisoboti. Toshkent: 2024. 80 bet.
12. Osiyo Taraqqiyot Banki. Silk Road Samarkand turizm majmuasi loyihasi [Internet]. 2022. URL: <https://www.adb.org/projects/uzb-samarkand>.
13. Samarqand xalqaro aeroporti. Modernizatsiya loyihasi hisoboti. Samarqand: 2023. 60 bet.
14. Jahon Banki. Qashqadaryo quyosh elektr stansiyasi loyihasi [Internet]. 2023. URL: <https://www.worldbank.org/projects/uzb-qashqadaryo>.
15. Qashqadaryo viloyati hokimligi. Suv ta’minoti modernizatsiyasi loyihasi. Qarshi: 2024. 45 bet.
16. Farg‘ona viloyati hokimligi. Zamonaviy shifoxona loyihasi hisoboti. Farg‘ona: 2024. 50 bet.
17. Farg‘ona viloyati ta’lim boshqarmasi. Maktab qurilishi loyihasi hisoboti. Farg‘ona: 2023. 35 bet.
18. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi. DXSH loyihalari statistikasi (2020-2024). Toshkent: 2024. 120 bet.
19. Qodirov A.B. O‘zbekistonda DXSH loyihalarining moliyaviy muammolari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2023. 200 bet.

20. Xalimov Sh.M. O‘zbekistonda DXSH shartnomalari: muammolar va yechimlar // Iqtisodiyot va moliya jurnali. 2024. №5. 12-20-betlar.
21. O‘zbekiston Respublikasi Raqobatni rivojlantirish qo‘mitasi. DXSH tenderlari tahlili. Toshkent: 2024. 70 bet.
22. Mirzayev N.R. Hududiy iqtisodiyotda DXSH loyihalarining taqsimoti. Toshkent: Fan va texnologiya, 2024. 180 bet.
23. Xalimov Sh.M. O‘zbekiston hududlarida DXSH loyihalarining rivojlanish tendensiyalari // Iqtisodiyot jurnali. 2024. №3. 15-25-betlar.
24. National Highways Authority of India. National Highways Development Project [Internet]. 2023. URL: <https://www.nhai.gov.in/nhdp>.
25. Brazil Ministry of Health. PPP in Healthcare: Sao Paulo Case Study [Internet]. 2022. URL: <https://www.saude.gov.br/ppp-sao-paulo>.
26. Korea Development Institute. Seoul Metro PPP Project [Internet]. 2021. URL: <https://www.kdi.re.kr/seoul-metro>.
27. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiy rivojlanish vazirligi. DXSH loyihalarining sohasiy tahlili. Toshkent: 2024. 90 bet.
28. World Bank. Public-Private Partnerships in Uzbekistan: Trends and Challenges [Internet]. 2024. URL: <https://www.worldbank.org/uzb-ppp>.
29. Toshkent viloyati hokimligi. DXSH loyihalari uchun raqamli monitoring tizimi. Toshkent: 2023. 40 bet.
30. Namangan viloyati hokimligi. DXSH loyihalari hisoboti. Namangan: 2024. 55 bet.
31. Ministry of Urban Development, India. Smart Cities Mission: Pune Water Supply Project [Internet]. 2022. URL: <https://www.smartcities.gov.in/pune>.
32. Asian Development Bank. Hybrid Annuity Model in India [Internet]. 2023. URL: <https://www.adb.org/ham-india>.
33. Sao Paulo State Government. PPP in Healthcare: Case Studies [Internet]. 2022. URL: <https://www.sp.gov.br/ppp-health>.
34. Rio de Janeiro Education Department. PPP in Education: Smart Schools [Internet]. 2023. URL: <https://www.rioeduca.rj.gov.br/ppp>.
35. Seoul Metropolitan Government. PPP in Metro Modernization [Internet]. 2021. URL: <https://www.seoul.go.kr/ppp-metro>.
36. Incheon International Airport Corporation. Terminal Expansion PPP [Internet]. 2022. URL: <https://www.airport.kr/ppp-terminal>.
37. Infrastructure Australia. WestConnex Project Report [Internet]. 2023. URL: <https://www.infrastructureaustralia.gov.au/westconnex>.
38. Australian Government. PPP Audit Framework [Internet]. 2023. URL: <https://www.gov.au/ppp-audit>.
39. Victoria State Government. Royal Children’s Hospital PPP [Internet]. 2021. URL: <https://www.vic.gov.au/ppp-hospital>.
40. Singapore Urban Redevelopment Authority. Marina Bay PPP Project [Internet]. 2022. URL: <https://www.ura.gov.sg/marina-bay>.

41. Singapore Ministry of Finance. Public-Private Partnership Framework [Internet]. 2023. URL: <https://www.mof.gov.sg/ppp-framework>.
42. National University of Singapore. Smart Campus PPP [Internet]. 2023. URL: <https://www.nus.edu.sg/smart-campus>.
43. World Bank. Global PPP Trends and Case Studies [Internet]. 2024. URL: <https://www.worldbank.org/global-ppp>.
44. Xalimov Sh.M. O'zbekistonda DXSH loyihalarining kechikish muammolari // Iqtisodiyot jurnali. 2023. №5. 10-18-betlar.
45. Turkey Ministry of Treasury and Finance. Credit Guarantee Fund for PPP [Internet]. 2023. URL: <https://www.hmb.gov.tr/ppp-fund>.
46. PPP Deutschland AG. Financing PPP Projects in Germany [Internet]. 2021. URL: <https://www.ppp-deutschland.de>.
47. Osiyo Taraqqiyot Banki. Uzbekistan PPP Financing Report [Internet]. 2023. URL: <https://www.adb.org/uzb-ppp>.
48. Samarqand viloyati hokimligi. Silk Road Samarkand loyihasi hisoboti. Samarqand: 2023. 60 bet.
49. Infrastructure Australia. FIDIC Contracts in PPP [Internet]. 2023. URL: <https://www.infrastructureaustralia.gov.au/fidic>.
50. Toshkent viloyati hokimligi. Chirchiq kimyoviy klasteri loyihasi hisoboti. Toshkent: 2023. 70 bet.
51. Qodirov A.B. O'zbekistonda DXSH loyihalarining xavf-xatarlari. Toshkent: Iqtisodiyot, 2023. 180 bet.
52. Korea Development Institute. Risk Management in PPP [Internet]. 2022. URL: <https://www.kdi.re.kr/ppp-risk>.
53. National Highways Authority of India. PPP Insurance Fund [Internet]. 2023. URL: <https://www.nhai.gov.in/ppp-insurance>.
54. Brazil Ministry of Health. PPP Risk Modeling [Internet]. 2022. URL: <https://www.saude.gov.br/ppp-risk>.
55. Qashqadaryo viloyati hokimligi. Quyosh elektr stansiyasi loyihasi hisoboti. Qarshi: 2023. 50 bet.
56. Mirzayev N.R. O'zbekistonda DXSH loyihalarida innovatsiyalar. Toshkent: Fan va texnologiya, 2024. 200 bet.
57. Dubai Roads and Transport Authority. Smart Road PPP Project [Internet]. 2022. URL: <https://www.rta.ae/smart-road>.
58. German Federal Ministry of Transport. Renewable Energy in PPP [Internet]. 2023. URL: <https://www.bmvi.de/ppp-renewable>.
59. Infrastructure Australia. BIM in PPP Projects [Internet]. 2023. URL: <https://www.infrastructureaustralia.gov.au/bim>.
60. Toshkent shahar hokimligi. Metro kengaytirish loyihasi hisoboti. Toshkent: 2024. 80 bet.
61. Seoul Metropolitan Government. PPP Monitoring System [Internet]. 2022. URL: <https://www.seoul.go.kr/ppp-monitoring>.

62. National Highways Authority of India. Digital Tenders in PPP [Internet]. 2023.
URL: <https://www.nhai.gov.in/digital-tenders>.
63. Farg‘ona viloyati hokimligi. Shifoxona loyihasi hisoboti. Farg‘ona: 2024. 50 bet.
64. Xalimov Sh.M. DXSH loyihalarining mahalliy ehtiyojlarga mosligi // Iqtisodiyot jurnali. 2024. №3. 15-25-betlar.
65. Brazil Ministry of Infrastructure. Local Needs Analysis in PPP [Internet]. 2022.
URL: <https://www.infra.gov.br/ppp-needs>.
66. Ministry of Urban Development, India. Local Partnerships in PPP [Internet]. 2023. URL: <https://www.urban.gov.in/ppp-local>.
67. Surxondaryo viloyati hokimligi. Suv ta’minoti loyihasi hisoboti. Termiz: 2023. 40 bet.
68. Asian Development Bank. PPP Best Practices [Internet]. 2023.
URL: <https://www.adb.org/ppp-practices>.